

NKÜ HUKUK FAKÜLTESİ DERGİSİ

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

AZINLIK KİMLİKLERİ İÇİN SOYUT, SOMUT VE MELEZ ANAYASAL TANIMA: AVRUPA ANAYASALARI ÜZERİNE NORMATİF BİR ÇALIŞMA

*Hakan KOLÇAK **

ÖZET

Azınlık kimliklerine dair anayasal tanıma biçimlerine ilişkin olarak anayasa hukuku literatüründe bir eksiklik mevcut bulunmaktadır. Bu çalışma, söz konusu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Çalışmamızda yirmi beş Avrupa anayasası sistematik analizlere tabi tutulmakta ve siyasi teşkilatlanma yapısı yönünden mühim çıkarımlara ulaşılmaktadır. Azınlık kimliklerinin anayasal düzlemde tanınmasına yönelik toplumsal tabanı bulunan anayasal tartışmaları sürdüren devletlerin faydalanabileceği çalışmamıza göre; devletler, azınlık kimliklerini üç ayrı biçimden istifade ederek tanıyabilmektedir: 1) somut tanıma, 2) soyut tanıma ve 3) melez tanıma. Araştırmamız kapsamında incelenen devletlerin çoğunda soyut tanıma tercih edilmektedir. Soyut tanıma, üniter devletler arasında da ön plana çıkmaktadır. Somut ve melez tanımaya yönelik üniter devlet sayısı aynıdır. Soyut tanımanın baskınlığı federasyonlar özelinde daha da belirginleşmektedir. Araştırmamız dâhilinde incelenen federasyonların dörtte üçü soyut tanıma biçimini pratiğe dökmektedir. Söz konusu federasyonların dörtte birlik kısmı ise melez tanımaya yönelmektedir. Benzeri bir oran, melez tanımayı uygulayan üniter devletler için gözlemlenmektedir. Üniter devletlerin yaklaşık olarak dörtte biri tarafından tercih edilen somut tanıma, araştırmamız içeriğinde incelenen hiçbir federasyonda işlevsel kılınmamaktadır.

Anahtar Kelimeler Anayasal tanıma, Avrupa anayasaları, Azınlıklar, Çokkültürlülük, Etno-kültürel çeşitlilik.

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, hakan.kolcak@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1185-4055.

ABSTRACT, CONCRETE AND HYBRID CONSTITUTIONAL RECOGNITION FOR MINORITY IDENTITIES: A NORMATIVE STUDY ON EUROPEAN CONSTITUTIONS

*Hakan KOLÇAK ***

ABSTRACT

In the literature of constitutional law, there is a research gap on the forms of constitutional recognition for minority identities. This study seeks to fill the academic gap. It analyses twenty-five European constitutions in a systematic manner, paving the way for the creation of significant general arguments. It is argued that those states dealing with ongoing constitutional debates on how to recognise minority identities would benefit from the findings of this study. According to the study, there are three main forms of recognition that constitutions would take into account when recognising minority identities. These forms are listed as follows: 1) abstract recognition, 2) concrete recognition and 3) hybrid recognition. The study underscores that abstract recognition is the most preferred form among those states examined in this article. This form of recognition is popular among those unitary states analysed in the article. The number of unitary states utilising the form of concrete recognition is the same as that drawing on the form of hybrid recognition. It is underlined that the form of abstract recognition is more popular among those federations scrutinised in the article. Three-fourths of the federations benefit from this form whilst the rest (one-fourth) use its hybrid counterpart. A similar scenario is realised for those unitary states analysed in the article. To clarify, almost one-fourth of the unitary states draw on the form of hybrid recognition. It is also worth noting that almost one-fourth of the unitary states use the form of concrete recognition. This form is not embraced by any federations examined in the article.

Keywords Constitutional recognition, European constitutions, Minorities, Multiculturalism, Ethno-cultural diversity.

** Asst. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, hakan.kolcak@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1185-4055.

Extended Summary

Treaties are those conventional tools utilised in recognising minority identities. There are also constitutional methods used in the contemporary era for the recognition of ethno-cultural diversity. Assimilation, integration and multiculturalism are the three main examples of such methods. Assimilation seeks to establish public and private areas dominated by majority identities whilst trying to eliminate all forms of minority identities. The method of integration enables minorities to protect and develop their identities in the private realm, but not in its public counterpart. It is possible for minorities to preserve and advance their identities in both public and private domains via the multiculturalist method of constitutional recognition.

The multiculturalist way has been followed by various sovereign states since the twentieth century. As a corollary of this trend, many states have incorporated several minority-specific identity rights into their constitutional systems. Numerous studies scrutinise such incorporation processes while many others are aimed at comprehending how states have constructed their constitutional regimes on the recognition of minority identities. However, there are few normative studies defining and explaining the forms of constitutional recognition for minority identities, leading to a significant research gap in the literature of constitutional law. This article aims to fill the research gap and eventually enable all states dealing with ongoing constitutional debates on the recognition of their ethno-cultural diversity to better understand how they would complete such recognition processes.

Twenty-five European states are examined in the article. Twenty-one of those states analysed in the article are formed in a unitary manner while the rest (4 out of 25) are federal. The article benefits from constitutions and other legal tools as primary sources. It draws on books, journal articles and other library-based materials as secondary sources. The article identifies three main forms of recognition that constitutions would take into consideration when recognising minority identities. The first is the form of abstract recognition. Those constitutions using this form impose a positive duty upon state organs to preserve and develop ethnic, linguistic, national and religious identities. This duty is then fulfilled by national legislatures that adopt acts dealing with all matters on the recognition of such identities. The second is the form of concrete recognition. Those constitutions drawing on this form directly recognise minority groups at the constitutional level and involve several articles or provisions on the maintenance and promotion of their features. The last is the form of hybrid recognition.

Those constitutions utilising this form develop an approach built on both abstract and concrete recognition. In other words, they directly recognise some minority communities at the constitutional level whilst empowering others to be recognised via the abstract form.

Abstract recognition is the most preferred form among those states analysed in the article. Fourteen states embrace this form in recognising minority identities. Six of the remaining states draw on the hybrid form while the rest (5 out of 25) benefit from its concrete counterpart. The abstract form of constitutional recognition is also popular among those unitary states scrutinised in the article. Eleven unitary states utilise the abstract form in the recognition of minority identities. The number of unitary states using the concrete form is the same as that embracing the hybrid form. To put it differently, five of the remaining unitary states adopt the concrete form whilst the rest (5 out of 21) embrace its hybrid counterpart. It is underscored that abstract recognition is more popular among those federations examined in the article. Three-fourths of such federations use the abstract form while the rest (one-fourth) benefit from its hybrid counterpart. It is underlined that no federation utilises the concrete form of constitutional recognition.

This article makes a crucial stride in filling the aforementioned research gap via its normative approach, coming up with comprehensive arguments on the forms of constitutional recognition for minority identities. It is worth noting that there are some weak muscles of the article. It does not analyse any African, American or Asian constitutions. Future research projects would turn their attention to these constitutions. They would not only create new forms of constitutional recognition but also strengthen all keystones of the arguments introduced by this article. It is also possible for such projects to examine which variables would stimulate sovereign states to embrace the above-mentioned forms of recognition, engendering a new atmosphere where the research gap would be filled in a complete manner.

GİRİŞ

Devletlerarası antlaşmalar, azınlık kimliklerinin tanınmasında yoğun istifade edilen geleneksel kaynaklar olarak ön plana çıkmaktadır¹. Mevzu bahis kimliklerin tanınması hususunda modern bir yöntem olarak; etnik yahut kültürel çeşitliliğe dair anayasal yönetim biçimleri de 20'nci yüzyıl itibarıyla işlevsel kılınmıştır². Asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürleşme, bahsi geçen yönetim biçimlerinin üç temel örneğini oluşturmaktadır³. Asimilasyon, çoğunluk kimliğinin mutlak hâkimiyetine odaklanan ve azınlık kimliklerinin hem kamusal hem de özel alanda tamamen yok edilmesini amaçlayan yönetim biçimidir⁴. Entegrasyon, azınlık kimliklerinin özel alanda tanınmasını sorunsallaştırmamakla birlikte aynı tutumun kamusal alanda pratiğe dökülmesine olumlu bakmayan yönetim biçimidir⁵. Çokkültürleşme, azınlık kimliklerinin gerek kamusal gerekse özel alanlarda bütün bileşenleriyle beraber yaşatılmasını gaye edinmektedir⁶. Bu yönetim biçimi, azınlık kimliklerinin dezavantajlı durumlarının bertaraf edilmesi ve maddi eşitliğin net olarak tesis edilmesi için gerekli anayasal adımların atılmasına imkân sağlamaktadır⁷.

20'nci yüzyıldan itibaren birçok devlet, çokkültürleşme yönteminden faydalanarak ülkeleri üzerinde yaşayan azınlıklara ait kimliklerin tanınması için anayasal politikalar geliştirmiştir⁸. Bu politikaların doğal bir uzantısı olarak; pek çok devlet, azınlıklar için sayısız kimlik hakkını anayasal düzlemde tanıyıp güvence altına almıştır⁹. Azınlık kimliklerinin tanınmasını ve bu husustaki anayasal rejimlerin nasıl inşa edildiğini araştırma konusu yapan

¹ Söz konusu antlaşmaların birkaçına yönelik kısa bilgilendirme, bu çalışmanın birinci kısmında mevcuttur.

² Will Kymlicka, 'Minority Rights' in Robyn Eckersley ve Chris Brown' (eds), Oxford Handbook of International Political Theory (Oxford University Press 2018), 166-178

³ Brendan O'Leary, 'Nationalism and Ethnicity: Research Agendas on Theories of Their Sources and of Their Regulation' in Daniel Chirot ve Martin Selgman' (eds), Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences and Possible Solutions (American Psychological Association Press 2001), 42-44

⁴ John McGarry ve Brendan O'Leary, 'Federation as a Method of Ethnic Conflict-regulation' in Sid Noel (ed), From Power-sharing to Democracy: Post-conflict Institutions in Ethnically Divided Societies (McGill-Queens University Press 2005), 266-268

⁵ Brendan O'Leary, 'Analysing Partition: Definition, Classification and Explanation' (2007) 26(8) Political Geography, 895-896

⁶ Will Kymlicka ve Eva Pfösl, 'Introduction' in Will Kymlicka ve Eva Pfösl (eds), Multiculturalism and Minority Rights in the Arab World (Oxford University Press 2014), 1-24

⁷ Brendan O'Leary ve John McGarry, 'Regulating Nations and Ethnic Communities' in Albert Breton, Gianluigi Galeotti, Pierre Salmon ve Ronald Wintrobe (eds), Nationalism and Rationality (Cambridge University Press 1995), 263-270

⁸ Will Kymlicka, 'Liberal Multiculturalism and Human Rights' in Ferran Requejo ve Miquel Caminal (eds), Political Liberalism and Multinational Democracies (Routledge 2010), 3-92

⁹ Mevzu bahis kimlik haklarının somut örnekleri, bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer almaktadır.

önemli sayıda çalışma bulunmaktadır¹⁰. Bu çalışmaların normatif bir yöntemle araştırma konusunu analize tabi tutmamaları, azınlık kimliklerinin anayasal düzlemde tanınmasına ilişkin genel çıkarımlara erişim hususunda zorlukları ve eksiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum, mevcut literatürde var olan mühim bir boşluğu gözler önüne sermektedir.

Ülkelerinde yaşayan azınlık kimliklerine yönelik olarak çokkültürleşme yöntemini benimseyerek etno-kültürel çeşitliliklerinin anayasal yönetimine şekil veren devletler mevcuttur. Ancak, ilgili hususta toplumsal tabanı olan taleplerle karşılaşan ama henüz somut anayasal adımlar atmayan devletler de bulunmaktadır. Korsikan, Breton ve Oksitan azınlıklar, müstakil kimliklerinin 1958 Fransız Anayasası çerçevesinde tanınmasını amaçlayan aktif siyasi ve sosyal faaliyetler ile anayasal tartışmaları uzun süredir devam ettirmektedir¹¹. Benzeri tartışmalar, 2011-2013 yılları arasında mesai harcayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun faaliyetleri döneminde Türkiye özelinde de gündeme gelmiştir¹².

¹⁰ Azınlık kimliklerini doğrudan araştırma konusu yapmamakla birlikte dünya anayasalarını vatandaşlık tanımları üzerinden öz bir şekilde inceleyerek ilgili konuya temas eden analizler için bkz. Levent Korkut, 'Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye'de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları' (2015) 1 (2) İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5-41. Azınlık kimlikleri odaklı bir perspektifle Balkan coğrafyasında yer alan bazı devletlerdeki müstakil rejimleri inceleyerek ilgili konuya temas eden analizler için bkz. Nihan Akıncılar-Köseoğlu, 'Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları' (2020) 28 (1) Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 147-177. İlgili konuyu Batı Trakya coğrafyasında yaşayan Türk azınlıkları odak noktası olarak belirleyerek inceleyen çalışmalar için bkz. Kâmil Kısa, 'Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri' (2018) 4 (2) Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 307-329. Konuya ilişkin diğer bireysel ve müstakil çalışmalar, bu araştırma kapsamında da incelemeye tabi tutulmuş olup, her birinin künyesine çalışma sonunda yer alan kaynakça kısmı irdelendiği takdirde ulaşılabilir.

¹¹ Söz konusu faaliyetlerin kapsamlı analizi için bkz. Anne Judge, *Linguistic Policies and the Survival of Regional Languages in France and Britain* (Palgrave Macmillan 2007) 61-145; Madeleine Adkins, 'Will the Real Breton Please Stand up? Language Revitalization and the Problem of Authentic Language' (2013) 223 *International Journal of the Sociology of Language*, 55-70; Michel Bert ve James Costa, 'What Counts as a Linguistic Border, for Whom, and with What Implications? Exploring Occitan and Francoprovençal in Rhône-Alpes, France' in Dominic Watt ve Carmen Llamas (eds), *Language, Borders and Identity* (Edinburgh University Press 2014) 186-205; André Fazi, 'How Language Becomes a Political Issue: Social Change, Collective Movements and Political Competition in Corsica' (2020) 261 *International Journal of the Sociology of Language*, 119-144; Sébastien Quenot, 'Public Policy for the Corsican Language: From Revitalisation to Normalisation?' (2020) 261 *International Journal of the Sociology of Language*, 145-162; François Viangalli, 'From Linguistics to Litigation: Reflections on the Legal Aspects of Reversing Language Shift' (2020) 261 *International Journal of the Sociology of Language*, 163-178

¹² Türkiye'de yaşayan etnik, kültürel ve dilsel toplulukların anayasal düzlemde kimliklerinin tanınıp tanınmaması hususunda kamuoyunun fikirlerini toplayan birçok araştırma ilgili dönemde yayınlanmıştır. Bu araştırmalar, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Konda Araştırma ve Danışmanlık, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı gibi kuruluşlar tarafından yürütülmüştür. Gerek bu kuruluşlar tarafından yürütülen araştırmalar gerekse mevzu literatürde yer alan diğer çalışmalardan istifade eden ve Türkiye özelinde tanıma meselesini etraflı bir şekilde inceleyen raporlar da Anayasa Hukuku Araştırmaları Derneği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve İnsan Hakları Derneği gibi çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca ilgili dönemde hazırlanmıştır. İlgili bütün çalışmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mustafa Erdoğan, 'Yeni Anayasa: Yol Haritası' (2012) 17 (66) *Liberal Düşünce Dergisi*, 23-29; Fazıl Hüsnü Erdem, 'Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa' (2012) 17 (66) *Liberal Düşünce Dergisi*, 49-56; Naz Çavuşoğlu, 'Yeni Bir Anayasa İçin Somut Öneriler: "Yurttaşlık/Vatandaşlık"' (2012) 1 (1) *Anayasa Hukuku Dergisi*, 405-428; Sibel İnceoğlu, 'Yazılı Anayasa –

Azınlık kimlikleri için anayasal düzlemde işlevsel kılınan tanıma biçimlerine yönelik normatif bilgilendirme, bu tartışmaların zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi sürecine potansiyel olarak katkı sunabilir. Çalışmamız, bahsi geçen katkıyı sunmayı hedeflemektedir. Yirmi beş Avrupa anayasası çalışmamız kapsamında normatif bir yöntemle incelenmektedir. Araştırma örneklemini olarak seçilen ve anayasaları çerçevesinde ülkelerinde yaşayan azınlıkların kimliklerini tanıyan devletlerin yirmi bir tanesi üniter devlet, kalan dördü ise federasyondur¹³.

Devlet anayasaları ile ilgili diğer mevzuat kaynakları, araştırma örneklemelerinin normatif analizi için birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Kitap ve araştırma makalesi gibi genel kaynaklardan da ayrıca istifade edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde; azınlık kimliklerinin anayasal düzlemde tanınmasının üç temel biçim aracılığıyla söz konusu olabileceği görülmüştür. Bu biçimler; (i) somut tanıma, (ii) soyut tanıma ve (iii) melez tanıma şeklinde isimlendirilebilir. Somut tanıma biçimini tercih eden anayasalar, azınlık kimliklerini anayasal hükümler çerçevesinde ismen zikrederek tanımaktadır. Soyut tanıma biçimini benimseyen anayasalar, ülke sınırları içerisinde mevcut bulunan ulusal, etnik, dilsel yahut dini azınlıkların kimliklerinin korunup geliştirilmesi hususunda devlet organlarına pozitif yükümlülük yüklemektedir. Bu anayasal görevin ifasını üstlenen yasama organları, ilgili kimlikleri barındıran azınlıkları ismen zikrederek ya da azınlık statüsünü elde etmek için gerekli olan şartları tespit ederek soyut tanıma biçimine kanunla şekil vermektedir. Melez tanıma biçimini pratiğe döken anayasalar ise hem somut hem de soyut tanımadan birlikte faydalanmaktadır. Bazı azınlık kimlikleri için tanımayı anayasal düzlemde somut bir şekilde yapan mevzu bahis anayasalar, diğer kimlikler için anayasal seviyede soyutlaştırma yoluna gitmektedir.

Yaşayan Anayasa, Anayasal Süreçte Kimlikler' (2012) 1 (2) Anayasa Hukuku Dergisi, 309-314; İbrahim Özden Kaboğlu, 'Yeni Anayasa: Süreç, İçerik ve Düzen' (2013) 2 (3) Anayasa Hukuku Dergisi, 7-30; Hakan Kolçak, 'Consociationalism under Examination: Is Consociationalism the Optimal Multiculturalist Approach for Turkey?' (2020) 29 (1) Digest of Middle East Studies 26, 26-52

¹³ Siyasal teşkilatlanma yapısı bakımından devletlerin üniter veya federasyon olarak nitelendirilmesi için çalışmamızın benimsediği yahut ürettiği müstakil tanımlar bulunmamaktadır. Üniterlik veya üniter devletin temel ilkeleri arasında sıralanan ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği ilkelerine anayasal hükümler doğrultusunda atıf yapan devletler, bölgesel bir yapıya bürünmüş olsa da çalışmamız kapsamında üniter olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelendirmeye paralel bir şekilde, anayasal madde veya hükümler uyarınca devlet şeklinin federasyon olduğu belirtilen devletler ise çalışmamız tarafından federasyon olarak kabul edilmiştir. Saf (tek ulusçu) ve bölgesel çeşitleriyle birlikte üniter devlet ile federasyon ayrımı hususunda kapsamlı analizler için bkz. Daniel Elazar, 'Contrasting Unitary and Federal Systems' (1997) 18 (3) International Political Science Review, 237-251; Ronald Watts, 'Federalism, Federal Political Systems, and Federations' (1998) 1 (1) Annual Review of Political Science 117, 117-137; John McGarry, 'Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States' (2007) 6 (1) Ethnopolitics, 105-116; Ömer Anayurt, Anayasa Hukuku Genel Kısım: Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar (3rd edn, Seçkin Yayıncılık 2020), 271-318; Abdurrahman Eren, Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku (2nd edn, Seçkin Yayıncılık 2020), 276-280; Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı (9th edn, Ekin Yayınevi 2018), 130-188; Oktay Uygun, Devlet Teorisi (6th edn, On İki Levha Yayıncılık 2019), 252-288

Soyutlaştırılan ikinci grup kimliklere yönelik somutlaştırma, teşri organlarca çıkarılan kanunlarla tamamlanarak melez tanıma biçimi ete kemiğe büründürülmektedir.

Araştırmamız kapsamında analize tabi tutulan yirmi beş devletin on dört tanesi soyut tanıma biçimini tercih etmektedir. Kalan on bir devletin altısı melez, diğer beşi ise somut tanımadan faydalanmaktadır. Soyut tanıma, araştırmamız dâhilinde incelenen üniter devletlerin çoğunluğunda (yirmi bir devletin on bir tanesi) benimsenmektedir. Somut ve melez tanıma biçimleri için kalan üniter devletlerin beşer adeti uygulamaya gitmektedir. Üniter devletler tarafından yaygın olarak kullanılan soyut tanıma, federasyonlarca da tercih edilen baskın biçim olarak gözükmektedir. Araştırmamız kapsamında incelenen dört federasyonun üçü soyut tanımadan istifade ediyorken, sadece bir federasyonda melez tanıma pratiğe dökülmektedir. Somut tanıma ise araştırmamız içeriğinde analize tabi tutulan hiçbir federasyon tarafından benimsenmemektedir.

Bir hak süjesi olarak azınlıkların incelenmesi, bu çalışmanın ilk kısmının ana konusunu oluşturmaktadır. Etno-kültürel çeşitliliğin anayasal yönetimine dair kuramsal çerçevenin izahı ile yöntemsel bilgilendirme, çalışmamızın ikinci kısmında gündeme taşınmaktadır. Çalışmamızın üçüncü kısmında ise azınlık kimliklerine ilişkin olarak kullanılan anayasal tanıma biçimleri normatif bir yöntemle anlamlandırılmakta ve tasnif edilmektedir.

I. BİR HAK SÜJESİ OLARAK AZINLIK

Azınlık, nicel olarak az kişiden oluşan bir grubu nitelendirmek için kullanılan kavramdır¹⁴. Bir hak süjesi olarak azınlık, sadece sayısal azlığa vurgu yapmakla kalmayıp, tarihsel gelişim süreci içerisinde çeşitli kimliklere vurgu yapan bir hâl almıştır¹⁵. ‘Ülke kiminse onun dini hâkimdir’ (*cuius regio eius religio*) prensibinin hâkim olduğu Orta Çağ’da dinsel yönden sayıca az olan topluluklar, azınlık olarak tanımlanmış ve çeşitli hakların süjesi olarak gösterilmiştir¹⁶. 622 tarihli Medine Sözleşmesi, bu noktada örnek teşkil etmektedir. Sözleşme, devlete sadakat borcunu ifa etme yükümlülüğünü yüklediği azınlık Yahudi topluluğunun din hürriyetini güvence altına almıştır¹⁷. Azınlıkların dini kimlikler üzerinden tanımlanması, ‘Ülke

¹⁴ Peter Kraus, ‘Democracy’s Challenge: Nordic Minority Politics in the European Context’ in Peter Kraus ve Peter Kivisto (eds), *The Challenge of Minority Integration: Politics and Policies in the Nordic Nations* (De Gruyter 2015), 46

¹⁵ Joel Oestreich, ‘Liberal Theory and Minority Rights Group’ (1999) 21(1) *Human Rights Quarterly*, 109-115

¹⁶ Hakan Kolçak, ‘A Confederalist Demand to Transform the Liberal Discourse: A Comprehensive Analysis of International Minority Protection Regimes’ (2021) 7 (1) *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, 7

¹⁷ Bayram Doğan ve Mehmet Turan, ‘Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası’ (2021) 11(1) *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69, 87

kiminse onun dini hâkimdir' prensibinin 'Ülke kiminse onun ulusu hâkimdir' (*cuius regio eius natio*) prensibi ile ikame edilmesi sonrasında daha da önem kazanmıştır¹⁸. Bu dönemin en bilinen örneklerinden birini Osmanlı İmparatorluğu sergilemiştir. İmparatorluk, 'Millet Sistemi' adını verdiği yönetim usulünü 15'inci yüzyılda oluşturmuştur¹⁹. Sistem; Yahudi, Rum ve Ermeni toplulukları azınlık olarak nitelendirmiş, bu topluluklar için çeşitli hak ve hürriyetleri güvence altına almıştır²⁰. Benzeri garantiler, 1644 tarihli Vestfalya Kongresi sonrasında imzalanan pek çok uluslararası antlaşmada da yer almıştır²¹. 1660 tarihli Oliva Antlaşması, 1678 tarihli Nijmegen Antlaşması, 1697 tarihli Ryswick Antlaşması, 1745 tarihli Dresden Antlaşması ve 1772 tarihli Varşova Antlaşması, bu antlaşmalardan birkaçıdır²².

Sadece dini azınlıklar için koruma sağlayan müstakil hukuki rejimler, 18'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dönüşüm yaşamaya başlamıştır²³. Söz konusu dönemde vuku bulan Amerikan ve Fransız Devrimleri ile Avrupa'da hâkim olan Napolyon dönemi, küresel bazda milliyetçiliğin yükselişini beraberinde getirmiştir²⁴. Bu yükseliş, azınlık tanımlamasında ve haklarının güvence altına alınmasında din temelli bakış açısında da değişikliği beraberinde getirmiştir²⁵. 1815 tarihli Viyana Kongresi sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalar, artık sadece dini toplulukları azınlık olarak görmemiş, çeşitli etnik ve ulusal toplulukları da azınlık başlığı altında nitelendirerek hak ve hürriyetlerle donatmıştır²⁶.

Milliyetçi akımların yükselişi, 19'uncu yüzyılın ilk üç çeyreğinde Balkan coğrafyasında birçok yeni devletin kurulmasını da beraberinde getirmiştir²⁷. Batılı devletler, mevzu bahis yeni devletlerin tanınması için ülkeleri üzerinde yaşayan azınlıklara yönelik müstakil koruma

¹⁸ Kolçak, (n 16) 7-8

¹⁹ İlber Ortaylı, *Son İmparatorluk Osmanlı* (Timaş Yayınları 2006), 86-90; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi* (3rd edn, Cedit Neşriyat 2008), 201; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (30th edn, Timaş Yayınları 2010), 201-202

²⁰ Söz konusu güvencelere dair daha fazla detay için bkz. Berdal Aral, 'The Idea of Human Rights as Perceived in the Ottoman Empire' (2004) 26 (2) *Human Rights Quarterly* 454, 454-460; Belkıs Konan, 'Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme' (2015) 64 (1) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 171-193; Cansu Koç-Başar, 'Osmanlı Millet Sisteminden Ulusa Geçiş' (2017) 23 (1) *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 195, 196-201

²¹ Kolçak, (n 16) 7-8

²² Mevzu bahis antlaşmaların kısa analizi için bkz. Patrick Thornberry, 'Historical Background: International Law Moves from Protection of Particular Groups to Norms of a Universal Character' in Joshua Castellino (ed), *Global Minority Rights* (Ashgate 2012), 3-6

²³ Kolçak, (n 16) 8

²⁴ Jennifer Preece, 'Minority Rights in Europe: From Westphalia to Helsinki' (1997) 23(1) *Review of International Studies* 75, 76-78

²⁵ Kolçak, (n 16) 8

²⁶ Preece, (n 24) 78-79

²⁷ *ibid* 79-81

rejimleri inşa edilmesini şart koşmuştur²⁸. Bu şartı yerine getiren yeni devletler, hem dini hem de ulusal kimlikleri dikkate alarak azınlık tanımlaması yapan koruma rejimlerini inşa etmiştir²⁹. 1830 tarihli Londra Protokolü, sadece Yunanistan'ın bir egemen devlet olarak kurulmasını beraberinde getirmemiş, kurulan devletin tanınmasını da Yunanistan'da yaşayan azınlık Müslüman topluluğunun hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması şartına bağlamıştır³⁰. Benzeri hükümler, 1878 tarihli Berlin Antlaşması'na da dâhil edilmiş; Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan, ülkelerinde yaşayan Müslüman azınlıkların hak ve hürriyetlerine saygı duyma yükümlülüğü altına sokulmuştur³¹.

Yukarıda bahsi geçen yükümlülüklerin yerine getirilmesini denetleyecek bir uluslararası mekanizmanın inşa edilmemiş olması, ilgili dönemdeki azınlık koruma rejimlerinin en zayıf yönlerinden birini oluşturmaktaydı³². Bu zayıflık, 1919 tarihli Paris Barış Konferansı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulmasıyla bertaraf edilmiştir³³. Devletler, MC üyeliğini elde edebilmek için kendi ülkeleri üzerinde yaşayan azınlıkların haklarını tanıma zorunda bırakılmıştır³⁴. Azınlıklar, MC döneminde yürürlüğe giren pek çok uluslararası antlaşmada hem dini hem de etnik kimlikler üzerinden tanımlanmış ve önemli sayıda hakkın süjesi haline gelmiştir³⁵. 1919 tarihli Saint-Germain-en-Laye Antlaşması; Avusturya, Yugoslavya ve Çekoslovakya devletlerinde yaşayan dini ve etnik azınlıklar için din hürriyeti ile çeşitli dilsel hakları güvence altına almıştır³⁶. Benzeri güvenceler, Polonya'da yaşayan azınlıklar için 1919 tarihli Versay Antlaşması ile sağlanmıştır³⁷. 1919 tarihli Neuilly-sur-Seine Antlaşması, 1920 tarihli Trianon Antlaşması ve 1923 tarihli Lozan Antlaşması da paralel nitelikteki hükümleri Bulgaristan, Macaristan, Türkiye ve Yunanistan için geçerli kılmıştır³⁸.

Birleşmiş Milletler (BM) döneminde de azınlık kavramı gerek dini gerekse ulusal kimlikler üzerinden tanımlanmıştır³⁹. 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Üzerine Uluslararası

²⁸ Kolçak, (n 16) 9

²⁹ ibid.

³⁰ Preece, (n 24) 79-81

³¹ Kolçak, (n 16) 9

³² Thornberry, (n 22) 7-9

³³ Mark Mazower, 'Minorities and the League of Nations in Interwar Europe' in Joshua Castellino (ed), *Global Minority Rights* (Ashgate 2012) 17-22

³⁴ ibid.

³⁵ Kolçak, (n 16) 9

³⁶ ibid.

³⁷ ibid.

³⁸ Mevzu bahis antlaşmalara ilişkin daha fazla detay için bkz. Jennifer Preece, 'National Minority Rights vs. State Sovereignty in Europe: Changing Norms in International Relations?' (1997) 3(3) *Nations and Nationalism* 345, 345-364

³⁹ Kolçak, (n 16) 11-14

Sözleşme'nin 27'nci maddesi, azınlık terimini etnik, dini ve dilsel kimlikler üzerinden betimlemiştir⁴⁰. Benzeri tanımlama, 1989 tarihli Çocuk Hakları Üzerine Sözleşme'nin 30'uncu maddesinde de yer almaktadır⁴¹. BM yumuşak mevzuat kaynakları arasında sıralanan 1992 tarihli Ulusal yahut Etnik, Dini ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Üzerine Beyanname de azınlıkları etnik, kültürel, dini ve ulusal kimlikler üzerinden tanımlamaktadır⁴². Azınlık tanımlamalarında çeşitli kimliklere atıf yapan 1992 tarihli Beyanname, İtalyan bir hukukçu olan ve BM kuruluşlarında görev alan Francesco Capotorti'nin azınlık tanımından istifade etmektedir. Capotorti, azınlığı şu şekilde tanımlamaktadır:

Azınlık, yaşadığı devlette nüfus yönünden sayıca az olan; mensupları, bu devletin vatandaşlığına sahip olan ve devletin kalan nüfusundan farklı etnik, dini ya da dilsel kimlikleri bulunan; kendi kültürünü, geleneğini, dinini veya dilini korumak için ortak irade gösterebilen insan topluluğudur⁴³.

Capotorti'nin tanımına göre bir topluluğu azınlık olarak tanımlama noktasında dikkate alınabilecek nesnel ve öznel kıstaslar mevcuttur⁴⁴. Nesnel kıstaslar, söz konusu topluluğun sayıca az olması ve bu topluluğun kendine has etnik, dilsel veya dini kimliklere sahip olmasıdır⁴⁵. Öznel kıstas ise bahsi geçen kimliklerin korunması için ortak iradenin gösterilmesidir.⁴⁶ Bu iki tür kıstası dikkate alarak azınlıkların tasnife tabi tutulması mümkündür⁴⁷. Bütün azınlık topluluklar nesnel kıstasları yerine getirmektedir⁴⁸. Mevzu bahis sınıflandırma, azınlık toplulukların öznel kıstası sağlayıp sağlamadıklarına göre inşa edilmektedir⁴⁹. Bu kapsamda; sadece nesnel kıstasları yerine getiren azınlıklar kültürel azınlık,

⁴⁰ 1966 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz.

<<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.as-px>> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021.

⁴¹ 1989 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz.

<<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.as-px>> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021.

⁴² 1992 tarihli Beyanname'nin tam metnine erişim için bkz.

<<https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/minorities.aspx>> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021.

⁴³ Francesco Capotorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (Official Publications of the United Nations 1979) 96

⁴⁴ Ayşe Dicle Ergin, 'Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?' (2010) 59(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, 7

⁴⁵ Ayşe Füsün Arsava, Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi 1993), 49

⁴⁶ Dilan Mızrak, 'Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması' (2018) 9(2) İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 631, 634

⁴⁷ Hakan Kolçak, 'Confederal Agreements: A Proposal to Resolve Secession-Related Minority Issues' (2020) 3(2) Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 208, 210

⁴⁸ Kolçak, (n 16) 6

⁴⁹ Kolçak, (n 47) 210

nesnel ve öznel kıstasları birlikte sağlayan azınlıklar ise ulusal azınlık olarak tanımlanmaktadır⁵⁰. Gerek ulusal gerekse kültürel azınlıkların mevcut bulunduğu ülkelerde ortaya çıkan etno-kültürel çeşitliliğin idaresi için anayasal düzlemde uygulanan üç temel yöntem bulunmaktadır. Söz konusu yöntemlerin temel özellikleri bir sonraki kısımda incelenecektir.

II. AZINLIK KİMLİKLERİNE YÖNELİK ANAYASAL YÖNETİM

Asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürleşme, etnik yahut kültürel çeşitliliğin yönetiminde pratiğe dökülebilecek üç temel yöntemdir⁵¹. Mevzu bahis yönetim sürecinde, belirtilen yöntemler haricinde yer alan soykırım gibi aşırı yahut şiddet içerikli olarak nitelendirilebilecek farklı metotların da egemen devletler tarafından kullanılabilmesi ihtimal dâhilindedir⁵². Ancak, soykırım ve benzeri diğer aşırı yöntemler, birbirine birtakım bağlarla bağlanmış insan topluluklarını sistematik ve kasıtlı bir şekilde kitlesel olarak yok etmeyi amaçlamaktadır⁵³. Bu durum, bahsi geçen aşırı yöntemlerin devletler ile uluslararası aktörler tarafından makul karşılanmayan çeşitlilik yönetim metotları olarak tasnif edilmesine sebep olmaktadır⁵⁴.

Asimilasyon yöntemi, egemen devlet sınırları içerisinde tek kimliğin hâkimiyet sağlaması için etno-kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmasına ve homojen bir toplumun oluşturulmasına imkân sağlayacak anayasal politikaların yürütülmesini savunmaktadır⁵⁵. Mevzu bahis politikalar, üst-kültürleşme (*acculturation*) ve kaynaştırma (*fusion*) araçları ile

⁵⁰ Ulusal ve kültürel azınlıklar da ilgili literatür tarafından alt kategorilere ayrılmaktadır. Ulusal azınlıklar, devletsiz milletler (*stateless nations*) ve yerli halklar (*indigenous peoples*) olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. Kültürel azınlıklar ise genel itibarıyla göçmen topluluklar (*immigrant groups*) başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Ulusal azınlıkları eski yahut tarihi azınlıklar (*old or historic minorities*), kültürel azınlıkları ise yeni azınlıklar (*new minorities*) olarak tasnife tabi tutan akademik çalışmalar da mevcut bulunmaktadır. Mevzu bahis sınıflandırmalar üzerine daha fazla bilgi için bkz. Will Kymlicka ve Wayne Norman, 'Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts and Concepts' in Will Kymlicka ve Wayne Norman (eds), *Citizenship in Diverse Societies* (Oxford University Press 2000) 20; Will Kymlicka, 'The Internationalization of Minority Rights' (2008) 6(1) *International Journal of Constitutional Law* 1, 7-10

⁵¹ Hakan Kolçak, 'Multiculturalism for True Equality: A Normative Argument for Multicultural Turkey' (2020) 7(2) *International Journal of Human Rights and Constitutional Studies*, 107, 108-112

⁵² John McGarry ve Brendan O'Leary, 'The Political Regulation of National and Ethnic Minorities' (1994) 47(1) *Parliamentary Affairs*, 94, 95

⁵³ Brendan O'Leary, 'The Elements of Right-sizing and Right-peopling the State' in Brendan O'Leary, Ian Lustick ve Thomas Callaghy (eds), *Right-sizing the State: The Politics of Moving Borders* (Oxford University Press 2001), 30-31

⁵⁴ Kolçak, (n 51) 108

⁵⁵ Brendan O'Leary, 'Power Sharing in Deeply Divided Places: An Advocate's Introduction' in Joanne McEvoy ve Brendan O'Leary (eds), *National and Ethnic Conflict in the 21st Century: Power Sharing in Deeply Divided Places* (University of Pennsylvania Press 2013), 15-16

egemen devletler tarafından ete kemiğe büründürülebilmektedir⁵⁶. Matematiksel olarak ‘A+B=A’ şeklinde bir sonuca ulaşmayı arzulayan üst-kültürleşme araçları, çeşitliliğin yönetileceği devlette mevcut bulunan kimliklerden bir tanesi tarafından diğerlerinin öğütülmesi ve yok edilmesi için anayasal politikalar üretir⁵⁷. Mevcut kimliklerin hepsinden farklı olarak bir kimlik üretilip, bu kimlik tarafından var olanların tamamının eritilmesini ve ortadan kaldırılmasını gaye edinen kaynaştırma araçlarının ulaşmak istediği hedef ise matematiksel olarak ‘A+B=C’ şeklinde ifade edilebilir⁵⁸. Hem üst-kültürleşme hem de kaynaştırma araçları, etnik farklılıkların homojenleştirilmesi ve tek bir kimlik üzerinde standartlaştırılarak tekelleştirilmesi için kültürel, dilsel ve dinsel çeşitliliklerin kasıtlı olarak ortadan kaldırılmasını amaçlayan anayasal politikalara cevaz vermektedir⁵⁹.

‘Evrenselleşme siyaseti (*politics of universalism*)’ üzerine inşa edilen entegrasyon yöntemi, iki ana düşünce etrafında şekillendirilmektedir⁶⁰. Refah devletinin korunması için ifade hürriyeti, din hürriyeti, dernek kurma hürriyeti gibi bireysel negatif hakların anayasal düzlemde güvence altına alınması ve düzenlenmesi gerekliliğinin altını çizen bu yöntem; egemen devleti, ülkesi sınırları içerisinde var olan etnik ve kültürel farklılıklara karşı kör olmaya davet etmektedir⁶¹. Söz konusu farklılıkların bireylerin özel yaşantılarında dile getirilmesi ve geliştirilmesi hususunda engeller üretilmesini olumlu karşılamayan entegrasyon yöntemi, aynı anlayışını kamusal alana taşımamaktadır⁶².

Entegrasyon yöntemi, kamusal alanda benimsenecek körlüğün iki ana prensip ile tesis edilebileceğini iddia etmektedir: tam duyarsızlık prensibi (*the disestablishment principle*) ve ulus inşa etme prensibi (*the nation-building principle*)⁶³. Tam duyarsızlık prensibini

⁵⁶ John McGarry, Brendan O’Leary ve Richard Simeon, ‘The Enduring Debate in Conflict Regulation’ in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008), 42

⁵⁷ Brendan O’Leary, ‘The Logics of Power-sharing, Consociation and Pluralist Federation’ in Marc Weller, Barbara Metzger ve Niall Johnson (eds), *Settling Self-determination Disputes: Complex Power-sharing in Theory and Practice* (Martinus Nijhoff Publishers 2008), 48-49

⁵⁸ Brendan O’Leary ve John McGarry, ‘The Politics of Accommodation: Surveying National and Ethnic Conflict Regulation in Democratic States’ in Adrian Guelke ve Jean Tournon (eds), *The Study of Politics and Ethnicity: Recent Analytical Developments* (Barbara Budrich 2012), 79-80

⁵⁹ John McGarry ve Brendan O’Leary, ‘Federation and Managing Nations’ in Michael Burgess ve John Pinder (eds), *Multinational Federations* (Routledge 2007), 184-185

⁶⁰ Charles Taylor, ‘The Politics of Recognition’ in Amy Gutmann (ed), *Multiculturalism and the ‘Politics of Recognition’: An Essay by Charles Taylor* (Princeton University Press 1992), 37

⁶¹ Sujit Choudhry, ‘Does the World Need More Canada? The Politics of the Canadian Model in Constitutional Politics and Political Theory’ in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008), 142-145

⁶² Brian Barry, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism* (Harvard University Press 2001), 25

⁶³ Kolçak, (n 51) 110

benimsemiş devlet, sınırları içerisinde mevcut bulunan hiçbir kimliğin tanınması ve geliştirilmesi adına çaba sarf etmemektedir. Ulus inşa etme prensibini benimsemiş devlet ise var olan kimlikler arasından birini tanıyıp korumanın yanında, diğer kimliklerin de bu kimlik içerisinde özütülmesini hedeflemektedir⁶⁴. Bu noktada altı çizilmesi gerekir ki, tam duyarsızlık prensibi yahut ulus inşa etme prensibi çerçevesinde şekil almış olan entegrasyon politikaları, etno-kültürel çeşitliliğin kamusal alanda tanınmasını, korunmasını veya geliştirilmesini hedeflememektedir⁶⁵.

Tam duyarsızlık prensibi, niteliği itibarıyla liberal yaklaşımın dinlere yönelik olarak benimsemiş olduğu tarafsızlık ilkesine (*the principle of neutrality*) benzemektedir⁶⁶. Tarafsızlık ilkesini savunan devlet, vatandaşlarının benimsediği dini kimliklerin hiçbirini tanımaz, korumaz ve bu kimliklerin toplumsal köklerinin gelişmesi için mücadele etmez⁶⁷. Söz konusu devlet, din hürriyetinin iki veçhesini – inanç hürriyeti ve ibadet hürriyeti – anayasal boyutta koruyup güvence altına alarak dini yönden eşitlikçi bir kamusal alan yaratır⁶⁸. Mevzu bahis kamusal alanda bazı dinler diğerlerine göre vatandaşlar tarafından daha fazla benimsenebilir yahut önemsenebilir. Bu durumun tarafsızlık ilkesini benimsemiş devlet açısından bir önemi bulunmamaktadır⁶⁹.

Pek çok devlet, dini çeşitliliklerini yönetme sürecinde tam duyarsızlık prensibinden faydalanmaktadır⁷⁰. Mevzu bahis devletler, sekülerlik ve laiklik gibi din hürriyetinin tesis edilmesi için geliştirilmiş temel ideolojik yaklaşımları, anayasal ilkeleri arasında sıralayarak dini çeşitliliklerine yönelik tarafsızlıklarını göstermektedir⁷¹. Dini çeşitliliğin yönetiminde başarılı olabilecek tam duyarsızlık prensibi, aynı başarıyı etno-kültürel çeşitliliğin yönetiminde gösteremeyebilir⁷². Bu prensibi benimsemiş entegrasyoncu bir devlet için dini tarafsızlık, sekülerlik ve laiklik gibi ilkeleri anayasal düzlemde benimseme ile mümkün kılınabilir⁷³. Mevzu bahis devletin dini çeşitliliğin yönetiminde sağlamış olduğu başarının benzeri, dilsel ve

⁶⁴ Alan Patten, 'Beyond the Dichotomy of Universalism and Difference: Four Response to Cultural Diversity' in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008), 94

⁶⁵ Kolçak, (n 51) 110

⁶⁶ Patten, (n 64) 94

⁶⁷ ibid.

⁶⁸ Kolçak, (n 51) 110

⁶⁹ ibid.

⁷⁰ Alan Patten, 'Liberal Neutrality and Language Policy' (2003) 31 (4) *Philosophy & Public Affairs*, 356, 366-386

⁷¹ Kolçak, (n 51) 110

⁷² ibid.

⁷³ ibid.

kültürel çeşitliliğin yönetimi için söz konusu olmayabilir⁷⁴. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde istifade edilecek dilleri belirleyen, kamu kurumları ile yürütülecek resmî yazışmalarda kullanılacak dilleri sıralayan ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin sürdürülmesinde faydalanılacak dilleri listeleyen bir devlet, ister istemez bir veya daha fazla etno-kültürel kimliğin tarafı olmaktadır⁷⁵.

Yukarıda belirtilen durum, etno-kültürel çeşitliliğin yönetimi sürecinde entegrasyoncu devletleri ulus inşa etme prensibinden yararlanmaya teşvik etmektedir⁷⁶. Bahsi geçen prensibi savunan entegrasyoncu devlet, toprakları üzerinde bulunan kimliklerden birini – muhtemelen demografik ve siyasi yönden çoğunluğu oluşturanı (*staatsvolk*) – anayasal düzlemde benimser ve diğer bütün kimlikleri kamusal alanda bu kimlik içerisinde toplanmaya davet eder⁷⁷. Bu noktada vurgulamak gerekir ki; kamusal alanda toplanmaya davet etme, entegrasyon yöntemini asimilasyoncu bir anlayışa çevirmemektedir⁷⁸. Etnik, dilsel yahut dini çeşitliliğin özel alanda korunmasına ve geliştirilmesine izin veren entegrasyon yöntemi, bu cevazı ile özel alanda da etno-kültürel homojenliği savunan asimilasyon metodundan tamamen farklılaşmaktadır⁷⁹.

Asimilasyon metodu veya ulus inşa etme prensibi çerçevesinde şekillendirilmiş entegrasyoncu yöntem, çeşitliliğin yönetimi sürecinde gerçek eşitliği tesis edemeyebilir⁸⁰. Gerçek eşitliğin sağlanması noktasında egemen devletten tek beklenen, bütün vatandaşlarına eşit muamele etmesi değildir⁸¹. Gerçek eşitlik anlayışı, iki katlı bir anlam ihtiva ederek hem hukuki eşitliği (*equality in law/legal equality*) hem de maddi eşitliği (*equality in fact/substantive equality*) kapsamaktadır⁸². Mahkemeler önünde bütün vatandaşlarının eşitliğini anayasal düzlemde güvence altına alan devlet, vatandaşları arasında hukuki eşitliği sağlayabilir⁸³. Bu eşitlik, tek başına gerçek eşitliğin tesisi için yeterli değildir⁸⁴. Gerçek eşitliğin sağlanması için maddi eşitliğin de güvence altına alınması gerekmektedir⁸⁵. Bir veya birkaç

74 Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford University Press 1995), 111

75 ibid.

76 Kolçak, (n 51) 111

77 Brendan O’Leary, ‘An Iron Law of Nationalism and Federation? A (Neo-Diceyan) Theory of the Necessity of a Federal Staatsvolk and Consociational Rescue’ (2001) 7 (3) *Nations and Nationalism*, 273, 284-285

78 Kolçak, (n 51) 111

79 McGarry, O’Leary ve Simeon, (n 56) 42-44

80 Kolçak, (n 51) 116-117

81 ibid.

82 Dilek Kurban, ‘Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey’s Path to the European Union’ (2003) 35 (1) *Columbia Human Rights Law Review* 151, 162

83 Kolçak, (n 51) 117

84 Kurban, (n 82) 162

85 Kolçak, (n 51) 116-117

kimliği anayasal olarak tanıyan, koruyan ve gelişmesi için politika üreten devlet, diğer kimlikleri dezavantajlı konuma düşürebilir⁸⁶. Resmî yazışma dilini anayasal düzlemde ‘A’ dili olarak belirleyen devlet, anadili ‘B’ olan ve ‘A’ dilinin kullanımında tam yetkinlik gösteremeyen vatandaşlarını resmî kurumlar ile yazışmalarda dezavantajlı konuma düşürebilir. Bir başka örnek olarak; eğitim-öğretim faaliyetlerinin ‘A’ dilinde sürdürülmesine karar veren devlet, anadili ‘B’ olan ve ‘A’ dilinin kullanımında tam yetkinlik gösteremeyen öğrencileri dezavantajlı konuma düşürebilir.

Etno-kültürel çeşitliliğin yönetilmesinde kullanılan çokkültürleşme yöntemi, yukarıda ifade edilen dezavantajlı durumların bertaraf edilmesi ve maddi eşitliğin sağlanması noktasında devletlere imkân sunmaktadır⁸⁷. Çeşitliliğin yönetiminde ‘uzlaşmacı siyaseti (*accommodationist politics*)’ benimseyen çokkültürleşme metodu; etnik, dilsel ve dinsel farklılıkların tanınması, korunması ve geliştirilmesi için anayasal politikalar üretmektedir⁸⁸. Çokkültürlükçü anayasalar, vatandaşlar için sadece bireyci negatif, pozitif ve aktif statü haklarını tanıyıp koruma altına almamakta, ülke sınırları içerisinde bulunan bütün etno-kültürel kimliklerin tanınması, korunması ve geliştirilmesi için de ayrıca düzenlemeler yapmaktadır⁸⁹.

Çokkültürlükçü anayasalar, söz konusu düzenlemelerin şekillendirilmesinde iki temel prensipten yararlanabilmektedir: kültürel koruma prensibi (*the principle of cultural preservation*) ve herkes için eşitlik prensibi (*the equality-of-status principle*)⁹⁰. Kültürel koruma prensibi çerçevesinde ete kemiğe büründürülen anayasal düzenlemeler, çoğunluk kimliğinin homojenleştirme baskısı altında varlık mücadelesi veren azınlık kimlikleri için çeşitli dilsel, dini veya kültürel azınlık haklarının tanınıp korunmasını hedeflemektedir⁹¹. Herkes için eşitlik prensibi ise çoğunluk-azınlık ayrımı yapmaksızın, ülke sınırları içerisinde mevcut olan bütün kimliklerin tanınması, korunması ve geliştirilmesi için genel kimlik haklarını anayasal güvence altına almayı amaçlamaktadır⁹². Bu prensip çerçevesinde şekillendirilmiş çokkültürleşme yöntemi, yukarıda kısaca açıklanan tarafsızlık ilkesi ile uyum içindedir⁹³. Etno-kültürel kimliklerin hiçbirini tanımama, korumama ve bunların gelişimi için mücadele etmeme, tarafsızlık ilkesinin sadece bir boyutunu oluşturmaktadır⁹⁴. Sınırları içerisinde bulunan bütün

⁸⁶ Kurban, (n 82) 162

⁸⁷ Kolçak, (n 51) 117-118

⁸⁸ Taylor, (n 60) 38

⁸⁹ Patten, (n 64) 101

⁹⁰ Kolçak, (n 51) 111

⁹¹ Patten, (n 64) 101

⁹² ibid.

⁹³ Kolçak, (n 51) 112

⁹⁴ ibid.

kimlikleri tanıyan, koruyan ve gelişimleri için mücadele eden egemen devletin de tarafsızlık ilkesi ile bir çelişki içerisine düşmeyeceği aşikârdır⁹⁵. Hem kamusal hem de özel alanda söz konusu tanımayı, korumayı ve gelişimi hedefleyen herkes için eşitlik prensibi, bu yönüyle tarafsızlık ilkesinin tesis edilmesine imkân sağlamaktadır⁹⁶.

Herkes için eşitlik prensibi gölgesinde inşa edilen çokkültürlükçü anayasalar, sadece çoğunluk kimliğinin bir yansıması olan ‘A’ dilini devletin resmî dili olarak tanımlamamakta, ülkede konuşulan ‘B’, ‘C’, ‘D’ ve diğer bütün dillere resmî dil statüsü verebilmektedir. Benzer bir örnek olarak; sadece ‘A’ dilini eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılacak dil olarak görmemekte; ‘B’, ‘C’, ‘D’ ve diğer bütün dillerin mevzu bahis faaliyetlerde kullanımı için devlet okulları ile özel eğitim kurumlarına yetkilendirme yapabilmektedir. Bir diğer örnek olarak; sadece çoğunluk kültürü olan ‘A’ kültürünün korunması ve geliştirilmesi için anayasal düzenlemeler yapmamakta, ülkede var olan ‘B’, ‘C’, ‘D’ ve diğer bütün kültürlerin korunması ve geliştirilmesi için hükümler barındırabilmektedir.

Çokkültürleşme yöntemi, pek çok Avrupa devleti tarafından etno-kültürel çeşitliliğin yönetilmesi sürecinde 20’nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğun olarak kullanılmaktadır⁹⁷. Bazı devletler, söz konusu yöntemlerini kültürel koruma prensibi bağlamında şekillendirerek azınlık hakları odaklı bir anayasal yaklaşım geliştirmiştir⁹⁸. Diğer birçok devlet, çokkültürleşme yöntemlerini herkes için eşitlik prensibi üzerine inşa ederek sınırları içerisinde mevcut bulunan neredeyse bütün kimliklerin tanınmasını, korunmasını ve geliştirilmesini hedefleyen bir anayasal bakış açısı oluşturmuştur⁹⁹. Kültürel koruma prensibi yahut herkes için eşitlik prensibi çerçevesinde oluşturulan çokkültürlükçü anayasalar, azınlık

⁹⁵ ibid.

⁹⁶ ibid.

⁹⁷ Mevzu bahis pratik uygulamaların kapsamlı analizi için bkz. Will Kymlicka, ‘The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies’ (2010) 61 (199) *International Social Science Journal*, 97-105; Will Kymlicka, ‘Transitional Justice, Federalism, and the Accommodation of Minority Nationalism’ in Arthur Paige (ed), *Identities in Transition: Challenges for Transnational Justice in Divided Societies* (Cambridge University Press 2011), 303-315

⁹⁸ Azınlık hakları odaklı bir yaklaşım geliştiren devletlerin etraflı sistematik analizleri için bkz. Will Kymlicka, ‘Minority Rights in Political Philosophy and International Law’ in Samantha Besson ve John Tasioulas (eds), *The Philosophy of International Law* (Oxford University Press 2010), 377-396; Will Kymlicka, ‘Minority Rights are a Part of Human Rights’ in Piotr Dutkiewicz ve Richard Sakwa (eds), *22 Ideas to Fix the World: Conversations with the World’s Foremost Thinkers* (New York University Press 2013), 17-33

⁹⁹ Söz konusu devlet örneklerinin kapsamlı teorik ve pratik analizleri için bkz. Will Kymlicka, ‘Ethnic, Linguistic and Multicultural Diversity in Canada’ in John Courtney ve David Smith (eds), *Oxford Handbook of Canadian Politics* (Oxford University Press 2010), 301-320; Will Kymlicka, ‘The Three Lives of Multiculturalism’ in Shibao Guo ve Lloyd Wong (eds), *Revisiting Multiculturalism in Canada: Theories, Policies, and Debates* (Sense Publishers 2015), 17-35; Will Kymlicka, ‘Defending Diversity in an Era of Populism: Multiculturalism and Interculturalism Compared’ in Nasar Meer, Tariq Modood ve Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism and Interculturalism: Debating the Dividing Lines* (Edinburgh University Press 2016), 158-177

kimliklerinin tanınması hususunda çeşitli düzenlemeler barındırmaktadır. Bir sonraki kısım, bu düzenlemelerin analizini sunmaktadır.

III. AZINLIK KİMLİKLERİNE DAİR ANAYASAL TANIMA BİÇİMLERİ

Azınlık kimliklerine ilişkin tanıma biçimlerinin Avrupa anayasaları üzerinden idrak edilmesini amaçlayan bu çalışmada genel teorik (normatif) bir yöntem benimsenmektedir. Yöntemsel açıdan önemle vurgulamak gerekir ki; anayasa hukuku konuları, normatif yöntem ile analiz edilebileceği gibi, hukuk dogmatığı yöntemi marifetiyle de araştırılabilir¹⁰⁰. Muhtemel bir anayasa hukuku çalışması, belirli bir konuyu, sadece bir devletin anayasasında bulunan hükümler çerçevesinde özel ve somut bir şekilde inceleyebilir. Bu incelemenin ürünü olarak ortaya çıkan eser, bir anayasa hukuku dogmatığı çalışmasıdır¹⁰¹. İkinci bir ihtimal olarak; aynı konu, çeşitli devletlerin anayasalarında bulunan hükümler çerçevesinde genel ve soyut olarak da analiz edilebilir. Bu analizin temel meyvesi olarak ortaya çıkan eser, bir anayasa hukuku genel teorik (normatif) çalışmasıdır¹⁰². Bir normatif anayasa hukuku eseri olan bu çalışma; azınlık kimliklerine ilişkin tanıma biçimlerini, yirmi beş Avrupa devletinde yürürlükte olan anayasal hükümler çerçevesinde incelemektedir.

Örneklem kümesinin tespitine ilişkin olarak araştırmamız kapsamında işlevsel kılınan herhangi bir analitik süreç bulunmamaktadır. Anayasal hükümler dairesinde azınlık kimliklerini tanıyan Avrupa devletleri, farklı bir eleme işlemine tabi tutulmadan doğrudan örneklem kümesine dâhil edilmiştir. Mevcut küme içerisinde yer alan bazı devletler; hukukun üstünlüğü, demokratik görünüm ve özgürlük durumu gibi çeşitli değişkenlerin hesaba katılmasıyla kümenin dışına taşınabilir. Bu tip bir eleme, sadece Avrupa kıtasına odaklanmaktan ziyade birden fazla kıtayı irdelemeyi hedefleyen ve geniş örneklem kümesiyle bir araştırma makalesinin fiziki hacminin ilerisine giden monografik çalışmalar için elzemdir. Fakat, hacim kısıtlamaları sebebiyle sadece Avrupa kıtasına odaklanan bu araştırma özelinde ifade edilenin benzeri bir eleme sürecini aktif hâle getirmek, netice itibarıyla analize tabi tutulacak devlet sayısını önemli ölçüde azaltabilir. Söz konusu azalmalar akabinde şekillenecek olan ve ciddi oranda daralan örneklem kümesi çerçevesinde sürdürülecek araştırmalar, kümenin haricinde bırakılmış devletlerce kullanılan bazı tanıma biçimlerinin aydınlatılamaması riskini beraberinde getirebilir. Bu olası riskin bertaraf edilmesi ve dolayısıyla pratiğe dökülen tanıma biçimlerinin azami oranda tespit edilmesi saikleriyle hareket edilmiş olup, örneklem kümesi

¹⁰⁰ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (10th edn, Ekin Yayınları 2018), 26

¹⁰¹ *ibid.*

¹⁰² *ibid.*

nazarında ek elemeleri gaye edinen analitik süreçler işlevsel kılınmamıştır. Araştırmamız kapsamında ortaya konan tanıma biçimlerinden biri olan somut tanımanın temel özellikleri ve bu biçimi benimseyen anayasa örnekleri aşağıdaki bölümde açıklanmaktadır.

A. SOMUT TANIMA

Somut tanıma biçimini benimseyen devlet anayasaları, azınlık kimliklerini ismen zikrederek anayasal hükümler çerçevesinde tanımaktadır. Bu tanıma; etnik, dilsel, kültürel, dini yahut ulusal azınlıkları çeşitli kimlik haklarının süjesi haline getirmektedir. Araştırmamıza dâhil edilen yirmi beş devletin beş tanesi somut tanıma biçiminden faydalanmaktadır. Bu biçim marifetiyle azınlık kimliklerinin tanınmasına ilişkin hukuki rejimlerini inşa eden devletlerin tamamı üniter devlettir.

1999 Fin Anayasası, Samilerin kendi dilleri ile kültürlerini koruma ve geliştirme hakkını güvence altına almaktadır¹⁰³. Laponya ve Kuzey Ostrobotniya başta olmak üzere birkaç Fin bölgesinde yaşayan Sami azınlık için somut tanımayı işlevsel kılan 1999 Anayasası, bu yerli halkın uzun yıllardır yaşamakta olduğu bölgelerde kültürel ve dilsel özerkliğinin mevcut bulunduğunu belirtmektedir¹⁰⁴. 1999 Anayasası, özerklik ve kimlik hakları yönünden detaylı düzenlemeler yapmayıp, bu alanların kanunla düzenlenmesi gerektiğini hüküm altına almaktadır¹⁰⁵. İlgili düzenlemeler, Fin Parlamentosu (*Eduskunta*) tarafından kabul edilen şu iki kanunla yapılmaktadır: 974 sayılı Sami Meclisi Kanunu ve 1086 sayılı Sami Dili Kanunu¹⁰⁶. Bu yasalardan ilki, Samiler için kültürel özerkliği pratiğe dökülecek kurumların görev ve yetkilerini etraflı bir şekilde düzenlemektedir¹⁰⁷. İkinci yasa ise Samiler tarafından yaygın olarak kullanılan üç lehçeyi – İnari Samice, Skolt Samice ve Kuzey Samice – resmî statüyle donatıp, eğitimden kamu yönetimine kadar pek çok alanda bu lehçelerin kullanımına serbestiyet getirmektedir¹⁰⁸.

¹⁰³ 1999 Fin Anayasası, md. 17/3. Finlandiya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en> Erişim Tarihi 27 Eylül 2021

¹⁰⁴ 1999 Fin Anayasası, md. 121/3

¹⁰⁵ 1999 Fin Anayasası, md. 17/3 ve 121/3

¹⁰⁶ 974 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz.

<<https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1995/en19950974.pdf>> Erişim Tarihi: 27 Eylül 2021. 1086 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.finlex.fi/en/laki/kaan-nokset/2003/en20031086.pdf>> Erişim Tarihi 27 Eylül 2021

¹⁰⁷ 974 sayılı Kanun, md. 5-18

¹⁰⁸ 1086 sayılı Kanun, md. 4-26

1991 Hırvat Anayasası'nın 'Tarihi Kuruluş' kenar başlıklı birinci kısmı, Hırvatistan Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıkları ismen zikrederek tanımaktadır¹⁰⁹. İlgili azınlıklar şu şekilde sıralanmaktadır: Almanlar, Arnavutlar, Avusturyalılar, Boşnaklar, Bulgarlar, Çekler, İtalyanlar, Karadağlılar, Lehler, Macarlar, Makedonlar, Romanlar, Romenler, Rusinler, Ruslar, Sırp, Slovaklar, Slovenler, Türkler, Ukraynalılar, Vlaçlar ve Yahudiler. 1991 Anayasası, somut bir şekilde tanınan ulusal azınlıkların kültürel özerkliklerinin mevcut bulunduğunu ve bu azınlıkların kendi kimliklerini serbestçe ifade edip, anadillerini özgürce kullanabileceklerini garanti altına almaktadır¹¹⁰. Söz konusu azınlıkların korunması ve eşitliğin tesis edilmesi için kanunla düzenleme yapılması gerekliliği de 1991 Anayasası tarafından ayrıca belirtilmektedir¹¹¹. İlgili düzenlemeler, 13.12.2002 tarihli ve 155 sayılı Ulusal Azınlıkların Hakları Üzerine Anayasal Kanun ile yapılmaktadır¹¹². Bu yasa, anayasal düzlemde tanınan ulusal azınlıklar için birçok kimlik hakkını garanti altına almakta ve bu hakların kullanımına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir¹¹³.

2007 Karadağ Anayasası'nın başlangıç kısmı, Karadağ Cumhuriyeti'nin ulusal azınlıklarını – Arnavutlar, Boşnaklar, Hırvatlar, Müslümanlar ve Sırp – doğrudan tanıyarak sıralamaktadır¹¹⁴. Arnavutça, Boşnakça, Hırvatça ve Sırpça için resmî statü sağlayan 2007 Anayasası, ulusal azınlıkların zorunlu asimilasyona tabi tutulmasını da yasaklamaktadır¹¹⁵. Tanınan azınlıkların hepsinin istifade edebileceği kimlik haklarını da 2007 Anayasası'nın 79'uncu maddesi, 13 başlık altında sıralamaktadır¹¹⁶. Yerel özerklikten teşri organlarda özel

¹⁰⁹ Hırvatistan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz.

<https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2013-?lang=en> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021.

¹¹⁰ 1991 Hırvat Anayasası, md. 15/4

¹¹¹ 1991 Hırvat Anayasası, md. 15/2

¹¹² 155 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.sabor.hr/en/constitutional-act-rights-national-minorities-republic-croatia>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021

¹¹³ Bu haklardan bazıları şu şekilde not edilebilir: milli kimliği ve kültürü simgeleyen adları ve soyadları kullanma hakkı, milli sembollerini kullanma hakkı, anadilini resmî statüde kullanma hakkı, anadilini öğrenme hakkı, anadilinde eğitim hakkı, azınlık kültürünü koruma ve geliştirme hakkı, dini törenler düzenleme hakkı, anadilinde yayın hakkı, ulusal ve yerel kamu kurumlarında temsil edilme hakkı ve yerel özerklik hakkı. Not edilen haklara ilişkin daha fazla detay için bkz. 155 sayılı Kanun, md. 7-34

¹¹⁴ Karadağ Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz.

<https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_20-13?lang=en> Erişim Tarihi 24 Eylül 2021.

¹¹⁵ 2007 Karadağ Anayasası, md. 13/3 ve 80

¹¹⁶ Söz konusu kimlik hakları şu şekilde sıralanabilir: ulusal, etnik, kültürel ve dini kimlikleri kullanma, koruma ve geliştirme hakkı, milli sembollerini seçme ve kamusal alanda kullanma hakkı, milli bayramları kamusal alanda kutlama hakkı, azınlık dilini kamusal ve özel alanda serbestçe kullanma hakkı, azınlık dilini resmî olarak kullanma hakkı, anadilini öğrenme hakkı, anadilinde eğitim hakkı, azınlık kimliğinin tarihini ve kültürünü öğrenme hakkı, azınlık toplumunun demografik yönden çoğunluğu oluşturduğu yerlerde yerel özerklik hakkı, devlet tarafından desteklenen eğitimsel, kültürel ve dini vakıflar kurma hakkı, azınlık diline ve alfabesine uygun ad ve soyad kullanma hakkı, yerleşim yerlerinin isimlendirilmesinde ve topografik işaretlerin belirlenmesinde azınlık dilinin kullanım hakkı, ulusal ve yerel teşri organlarda özel temsil hakkı, azınlık dilinde bilgi edinme hakkı, kamu

temsile kadar pek çok alanda düzenleme yapan mevzu bahis hakların kullanımına dair usul ve esaslar, 2006 tarihli Azınlık Hakları ve Hürriyetlerine İlişkin Kanun ile detaylandırılmaktadır¹¹⁷.

1814 Norveç Anayasası, Sami halkının dilinin, kültürünün ve yaşam tarzının korunup geliştirilmesi için devlete pozitif yükümlülük yüklemekte ve bu yerli halkın kimliği için somut tanıma yoluna gitmektedir¹¹⁸. Söz konusu yükümlülüğü yerine getirmek için adım atan Norveç Parlamentosu (*Stortinget*), 12.06.1987 tarihli ve 56 sayılı Sami Meclisi ve Samiler ile İlgili Diğer Hukuki Meseleler Üzerine Kanun aracılığıyla Sami kimliğinin korunmasına ve geliştirilmesine dair düzenlemeler yapmaktadır¹¹⁹. Bu yasa, Sami halkının kültürel özerkliğini düzenlemekte ve bayrak başta olmak üzere Samilerin milli sembollerini kamusal alanda kullanmasına cevaz vermektedir¹²⁰. Dilsel açıdan da etraflı düzenlemeler yapan 56 sayılı Kanun, Samicenin üç yazılı formunu – Kuzey Samice, Güney Samice ve Lule Samice – resmî statüyle donatmaktadır¹²¹. Bu statü, Sami halkının yoğun bir şekilde yaşadığı Finnmark, Kuzey Norveç, Trøndelag ve Hedmark bölgelerinde, eğitimden sağlığa kadar birçok kamusal hizmetin görülmesinde Samicenin kullanılmasına imkân sağlamaktadır¹²².

1991 Sloven Anayasası, İtalyan ve Macar toplulukları Slovenya Cumhuriyeti'nin otokton ulusal azınlıkları olarak somut düzlemde tanımaktadır¹²³. 1991 Anayasası, bu topluluklar için çeşitli kimlik haklarını da garanti altına almaktadır. Mevzu bahis kimlik haklarından bazıları şu şekilde sıralanabilir: milli sembollerini kullanma hakkı, azınlık dilinde yayın hakkı, anadilini öğrenme hakkı, anadilinde eğitim hakkı, diğer devletlerde yaşayan akraba topluluklarla ilişki kurma ve geliştirme hakkı, yerel özerklik hakkı, azınlık dilini resmî statüde kullanma hakkı, bölgesel ve ulusal teşri organlarda temsiliyet hakkı¹²⁴. Benzeri kimlik hakları, 1991

kurumları ile özerk yönetimlerde özel kotayla çalışma hakkı ve azınlık haklarının korunması ve geliştirilmesi için konsey kurma hakkı.

¹¹⁷ 2006 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz.

<<https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/102854/12-4511/F1020729789/MGO102854%20Eng.pdf>> Erişim Tarihi 24 Eylül 2021

¹¹⁸ 1814 Norveç Anayasası, md. 108. Norveç Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Norway_2016?lang=en> Erişim Tarihi 21 Eylül 2021.

¹¹⁹ 56 sayılı Kanun, md. 1/5. 56 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1987-06-12-56#KAPITTEL_3> Erişim Tarihi 21 Eylül 2021. 5 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1980-04-11-5>> Erişim Tarihi 21 Eylül 2021

¹²⁰ 56 sayılı Kanun, md. 1/6 ve 2

¹²¹ 56 sayılı Kanun, md. 1/5

¹²² 56 sayılı Kanun, md. 3

¹²³ 1991 Sloven Anayasası, md. 5. Slovenya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Slovenia_2016?lang=en> Erişim Tarihi 29 Eylül 2021

¹²⁴ 1991 Sloven Anayasası, md. 64

Anayasası'nın 65'inci maddesi tarafından özel statü verilen Roman azınlık için de caridir. Ancak, Roman azınlık için geçerli olan ilgili haklar, anayasal düzlemde doğrudan tanınmaktan ziyade 33/07 sayılı Roman Topluluk Üzerine Kanun ile düzenlenmektedir¹²⁵. Kimlik haklarının bir kısmını ulusal düzeyde kullanabilen otokton topluluklar ile Roman azınlık, kalan kısım için İstria ve Prekmurje gibi yoğun olarak yaşamakta oldukları bölgelerde müstakil pratik örnekler oluşturmaktadır¹²⁶.

B. SOYUT TANIMA

Soyut tanıma biçimini benimseyen devlet anayasaları, azınlık kimliklerini ismen zikretmeden genelleyici bir söylemle tanımaktadır. Bu tip anayasalar; etnik, dilsel, kültürel, dini veya ulusal topluluklara soyut bir şekilde atıf yapmakta ve toplulukların haklarını öz bir şekilde sıralamaktadır. Bu hakların kullanımına dair detayların kanunla belirleneceğini belirten anayasalar, azınlık kimliklerinin soyut tanımayla tespit edilmesinin önünü açmaktadır. İlgili kanunlar, sadece mevzu bahis hakların kullanımına ilişkin usul ve esasları belirlemekle kalmamakta, hangi toplulukların bu hakların süjesi olacağını da ayrıca belirleyerek soyut tanımaya nihai şeklini vermektedir. Soyut tanımının önemli bir aşamasını oluşturan toplulukların tespiti için iki temel yöntem birlikte yahut ayrı ayrı pratiğe dökülmektedir. Birinci yöntem, somut tanımada olduğu gibi azınlık grupların ismen zikredilmesidir. İkinci yöntem, azınlıkları ismen zikretmekten ziyade bir topluluğun azınlık statüsünü kazanma hususunda yerine getirmesi gereken şartları sıralamaktadır. Araştırmamızda incelenen yirmi beş devletin on dört tanesi soyut tanıma biçimini benimsemektedir. Bu devletlerin on bir adeti üniter devlet, kalan üçü ise federasyondur.

1998 Arnavut Anayasası, Arnavutluk Cumhuriyeti'nde yaşayan ulusal azınlıklara mensup bireylerin kendi kimliklerini koruma ve geliştirme hakkını garanti altına almaktadır¹²⁷. Mevzu bahis hakka ilişkin kanunla düzenleme yapılması gerekliliğinin altını çizen 1998

¹²⁵ 33/07 sayılı Kanun'un kapsamlı analizi için bkz. Julija Sardelić, 'The Roma Community Act in the Republic of Slovenia: Legal Implementation of Romani Non-territorial Autonomy?' in Ephraim Nimni, Alexander Osipov ve David Smith (eds), *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* (Peter Lang 2013) 197-212

¹²⁶ Sloven modeline ilişkin detaylı bilgi için bkz. Albina Nećak Lük, *The Hungarian Language in Education in Slovenia* (Mercator Publication Office 2012) 3-54; Lucija Čok ve Nives Zudič Antonič, *The Italian Language in Education in Slovenia* (Mercator Publication Office 2012) 5-54

¹²⁷ 1998 Arnavut Anayasası, md. 20/2. Arnavutluk Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constitute-project.org/constitution/Albania_2016?lang=en> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021

Anayasası, azınlıkların hangi topluluklardan oluştuğunu ismen zikretmemektedir¹²⁸. Bu durum, tanıma biçimi itibarıyla soyut tanımayı işlevsel kılmaktadır. Söz konusu tanımayı pratiğe döken 13.10.2017 tarihli ve 96 sayılı Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Kanun, Arnavutluk'un ulusal azınlıklarını şu şekilde sıralamaktadır: Arumenler, Boşnaklar, Bulgarlar, Karadağlılar, Makedonlar, Mısırlılar, Romanlar, Rumlar ve Sırp¹²⁹. 96 sayılı Kanun, kayda geçirilen topluluklar için çeşitli kimlik haklarını da tanımakta ve bu hakların kullanımını düzenlemektedir. Anadilini öğrenme hakkı, anadilinde eğitim hakkı ve anadilini resmî statüde kullanma hakkı, ilgili hak ve hürriyetlerin birkaçını oluşturmaktadır¹³⁰.

1920 Avusturya Anayasası, gerek dilsel azınlıkların gerekse otokton etnik grupların kimliklerine saygı duyulması gerektiğini belirtmektedir¹³¹. Söz konusu kimliklerin korunup geliştirilmesi için devlete pozitif yükümlülük yükleyen 1920 Anayasası, gerekli düzenlemelerin bir federal kanunla yapılacağını belirterek soyut tanımayı işlevsel kılmaktadır¹³². İlgili düzenlemeler, 7 Temmuz 1976 tarihinde Avusturya Parlamentosu (*Österreichisches*) tarafından kabul edilen ve 5 Ağustos 1976 tarihinde yürürlüğe giren Etnik Topluluklar Üzerine Federal Kanun (*Volksgruppengesetz*) ile yapılmaktadır. Bu yasa, Bungereich ve Karintiya federe devletlerinde yaşamakta olan Hırvat, Macar ve Sloven azınlıkları ismen zikrederek tanımakta ve bu azınlıklar için dil yönünden hem kamusal hem de özel alanlarda serbestiyet sağlamaktadır¹³³.

1994 Belarus Anayasası, etnik toplulukların anadilinde eğitim hakkı ile kendi kimliklerini koruyup geliştirme hakkını doğrudan tanımakta ve bu korumanın sağlanması için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹³⁴. Mevzu bahis yükümlülük, 11.11.1992 tarihli ve 1926 sayılı Etnik Azınlıklar Üzerine Kanun ile etraflı bir şekilde düzenlenmektedir¹³⁵. 1926 sayılı Kanun, etnik azınlıkları ismen sıralamaktan ziyade hangi toplulukların Belarus'un etnik

¹²⁸ 1998 Arnavut Anayasası, md. 20/1

¹²⁹ 96 sayılı Kanun, md. 3/2. 96 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://rm.coe.int/law-on-protection-of-national-minorities-in-albania-english/1680a0c256>> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021

¹³⁰ 96 sayılı Kanun, md. 5-15

¹³¹ 1920 Avusturya Anayasası, md. 8/1-2. Avusturya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constitute-project.org/constitution/Austria_2013?lang=en> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021

¹³² 1920 Avusturya Anayasası, md. 8/1

¹³³ 1976 tarihli Kanun, md. 13-22. 1976 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.ris.bka.gv.at/Gelten-deFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000602>> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021

¹³⁴ 1994 Belarus Anayasası, md. 15, 49 ve 50/3. Belarus Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.consti-tuteproject.org/constitution/Belarus_2004?lang=en> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021

¹³⁵ 1926 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1835>> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021

azınlıkları olabileceğini belirtmektedir. Şöyle ki; Belarus'un baskın dilsel, etnik, kültürel ve geleneksel özelliklerinden farklı kimliksel özelliklere sahip olan ve sürekli bir şekilde Belarus'ta ikamet eden Belarus vatandaşları, 1926 sayılı Kanun'un 1'inci maddesi doğrultusunda etnik azınlık olarak kabul görmektedir. Bu şartı sağlayan Rus ve Leh topluluklar; Grodno, Mahilyov ve Vitsebsk gibi voblastlarda birçok kimlik hakkından faydalanmaktadır¹³⁶.

1995 Bosna-Hersek Anayasası, ulusal azınlıklar için anayasal hakların yanı sıra 1995 Anayasası'nın 1 Numaralı Eki doğrultusunda sıralanan uluslararası belgelerde yer alan hak ve hürriyetleri güvence altına almaktadır¹³⁷. Söz konusu belgeler arasında Avrupa Konseyi'nin 10 Kasım 1994 tarihinde kabul ettiği ve 1 Şubat 1998 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çatı Sözleşme de mevcut bulunmaktadır¹³⁸. Sözleşme; ibadethâneye sahip olma hakkı, ana dilini resmî statüde kullanma hakkı ve ana dilinde eğitim hakkı gibi çeşitli kimlik haklarını güvence altına almaktadır. Bu haklardan Bosna-Hersek Federasyonu'nda yaşayan hangi azınlıkların istifade edeceği hususu, 2003 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Kanun tarafından belirlenmektedir¹³⁹. Soyut tanımayı işlevsel kılan 2003 tarihli Kanun, şu toplulukları Bosna-Hersek'in ulusal azınlıkları olarak tanımaktadır: Almanlar, Arnavutlar, Çekler, Karadağlılar, Lehler, İtalyanlar, Macarlar, Makedonlar, Romanlar, Romenler, Ruslar, Rusinler, Slovaklar, Slovenler, Türkler, Ukraynalılar ve Yahudiler¹⁴⁰. Bosna-Hersek'in kurucu halkları arasında sıralanan Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırp'ların dışında kalan ve bu üç halkın etno-kültürel özelliklerinden farklı kimliklere sahip toplulukların da ulusal azınlık statüsünü elde edip, yukarıda bahsi geçen hakların süjesi olma ihtimali 2003 tarihli Kanun'un 3'üncü maddesinin birinci fıkrası uyarınca mümkündür¹⁴¹.

1993 Çek Anayasası, ulusal veya etnik azınlıklara mensup Çekya vatandaşlarının ana dilini resmî statüde kullanma hakkı ve ana dilinde eğitim hakkı gibi kimlik haklarını güvence

¹³⁶ Belarus modeli hakkında detaylı bilgi için bkz. Iryna Ulasiuk, 'Language Policies and Law in Education in Post-Soviet Belarus' (2011) 7(1-2) International Journal for Education Law and Policy, 31-39

¹³⁷ 1995 Bosna-Hersek Anayasası, md. 7/b. Bosna-Hersek Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Bosnia_Herzegovina_2009?lang=en> Erişim Tarihi 24 Ağustos 2021

¹³⁸ 1994 tarihli Sözleşme'nin tam metnine erişim için bkz. <<https://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist/conventi-ons/rms/090000168007cdac>> Erişim Tarihi 24 Ağustos 2021

¹³⁹ 2003 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://advokat-prnjavorac.com/legislation/LAW_ON%20-RIGHTS_OF%20NATIONAL_%20MINORITIES_BOSNIA.pdf> Erişim Tarihi 24 Eylül 2021

¹⁴⁰ 2003 tarihli Kanun, md. 3/2

¹⁴¹ 2003 tarihli Kanun, md. 3/1

altına alıp, bu haklara ilişkin detaylı düzenlemelerin kanunla yapılacağını belirtmektedir¹⁴². Mevzu bahis düzenlemeleri yapan 10.07.2001 tarihli ve 273 sayılı Ulusal Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Üzerine Kanun, azınlık kimliklerinin tanınması için soyut biçime şekil vermektedir¹⁴³. Azınlıkları ismen sıralamayan 273 sayılı Kanun, hangi toplulukların ulusal azınlık statüsünü elde edebileceğini detaylandırmaktadır. Kanun'un 2'nci maddesi, Çek kökenli olmayan toplulukların ilgili statüyü elde edebilmesini bir şarta bağlamaktadır. Söz konusu şart, ulusal azınlık tanımında da yer vermiş olduğumuz özne kistasın sağlanmasıdır. İşin özü; müstakil dilsel, etnik, geleneksel ve kültürel özelliklere sahip olan Çekya vatandaşları, bu özelliklerini toplu bir şekilde koruyup geliştirme iradesi göstermeleri kaydıyla ulusal azınlık statüsünü elde edip, çeşitli kimlik haklarından istifade edebilmektedir. Bu iradeyi gösteren ve Moravya-Silezya bölgesinde yer alan pek çok yerleşim biriminde demografik yönden çoğunluğu sağlayan Lehler, Lehçeyi bölgesel düzlemde resmî olarak kullanmakta ve bu dilde eğitim görebilmektedir. Benzeri bir durum, Usti-nad-Labem bölgesindeki bazı yerleşim birimlerinde kayda değer bir nüfusu oluşturan Alman azınlık için de geçerlidir¹⁴⁴.

1992 Eston Anayasası, ulusal azınlıkların kendi kimliklerini koruyup geliştirme haklarını güvence altına almaktadır¹⁴⁵. Bu azınlıkların kültürel özerkliğini garanti altına alan 1992 Anayasası, ilgili özerkliğin detaylarının kanunla düzenlenmesini emretmektedir¹⁴⁶. Söz konusu düzenlemeler, 26 Ekim 1993 tarihinde Estonya Meclisi (*Riigikogu*) tarafından kabul edilen ve 28 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkların Kültürel Özerkliği Üzerine Kanun tarafından yapılmaktadır¹⁴⁷. Soyut tanımayı neticeye ulaştıran bu yasa, dört topluluğu – Almanlar, İsveçliler, Ruslar ve Yahudiler – Estonya'nın ulusal azınlıkları olarak sıralamaktadır¹⁴⁸. Sıralanan topluluklar dışında olan, uzun yıllardır Estonya'da yaşayan ve etnik, dilsel, dini ya da geleneksel açıdan Eston kimliğinin dışında kalan özellikleri bulunan, en az üç bin kişilik toplulukların da kültürel özerklikten faydalanabileceği 1993 tarihli Kanun'da

¹⁴² 1993 Çek Anayasası, md. 25. Çekya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Czech_Republic_2013?lang=en> Erişim Tarihi 21 Eylül 2021

¹⁴³ 273 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.legislationline.org/download/id/7669/file/Czech_Act-_rights_national_minorities_2001_en.pdf> Erişim Tarihi 21 Eylül 2021

¹⁴⁴ Çek modeline ilişkin daha fazla detay için bkz. Paul Videsott, 'Czech Republic' in Christoph Pan, Beate Sibylle Pfeil ve Paul Videsott (eds), *National Minorities in Europe: Handbook of European National Minorities* (2nd edn, Verlag Österreich 2018), 101-104

¹⁴⁵ 1992 Estonya Anayasası, md. 50. Estonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015?lang=en> Erişim Tarihi 26 Ağustos 2021

¹⁴⁶ 1992 Estonya Anayasası, md. 37/4, 50 ve 51/2

¹⁴⁷ 1993 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/519112013004/consolide>> Erişim Tarihi 26 Ağustos 2021

¹⁴⁸ 1993 tarihli Kanun, md. 2/2

ayrıca belirtilmektedir¹⁴⁹. İstifade edilecek özerkliğin kapsamını da detaylandıran bu yasa, ulusal azınlıklar için dini törenler düzenleme hakkından anadilinde yayın hakkına kadar geniş bir silsilede kimlik haklarına yer vermektedir¹⁵⁰.

1947 İtalyan Anayasası, dilsel azınlıkların korunması için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁵¹. Söz konusu azınlıkları ismen zikretmeyen 1947 Anayasası, azınlık kimliklerinin tanınması için soyut biçimin önünü açmaktadır. İlgili azınlıklar, 15.12.1999 tarihli ve 482 sayılı Tarihi Dilsel Azınlıkların Korunmasına Yönelik Kanun tarafından tespit edilmektedir¹⁵². Bu yasaya göre İtalya'nın dilsel azınlıkları şu topluluklardır: Almanlar, Arnavutlar, Arpitanlar, Fransızlar, Furlanlar, Hırvatlar, Katalanlar, Ladinler, Oksitanlar, Rumlar, Sardunyalılar ve Slovenler¹⁵³. Bu azınlıklar için anadilinde eğitimden azınlık dilinin resmîyetine kadar çeşitli alanlarda temel ilke ve esasları belirleyen 482 sayılı Kanun, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak özerk İtalyan bölgelerinde müstakil politikalar uygulanmasına da cevaz vermektedir¹⁵⁴. Bu cevaz, Alman ve Ladin azınlıklar için Trentino-Güney Tirol Özerk Bölgesi'nde 31.08.1972 tarihli ve 301 sayılı Kanun doğrultusunda ek düzenlemelerin yapılmasına olanak sağlamaktadır¹⁵⁵. Benzeri bir durum, Fransız azınlık için 26.02.1948 tarihli ve 59 sayılı Kanun uyarınca Aosta Vadisi'nde söz konusudur¹⁵⁶.

1922 Leton Anayasası, etnik azınlıklara mensup kişilerin dilsel ve kültürel kimliklerini koruma ve geliştirme hakkını garanti altına almaktadır¹⁵⁷. Mevzu bahis azınlıklar için ismen zikretme yoluna gitmeyen 1922 Anayasası, soyut tanımayı işlevsel kılmaktadır. Soyut tanımaya nihai şeklini veren düzenlemeler, 19 Mart 1991 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal ve Etnik Toplulukların Serbest Gelişimi ile Kültürel Özerklik Hakkına İlişkin Kanun doğrultusunda yapılmaktadır¹⁵⁸. Bu yasa, Letonya'nın yerli halkı olan Livler için azınlık statüsü sağlamakta

¹⁴⁹ 1993 tarihli Kanun, md. 1 ve 2/2

¹⁵⁰ 1993 tarihli Kanun, md. 4

¹⁵¹ 1947 İtalyan Anayasası, md. 6. İtalyan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2012?lang=en> Erişim Tarihi 23 Ağustos 2021

¹⁵² 482 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.camera.it/parlam/leggi/994821.htm>> Erişim Tarihi 22 Ağustos 2021

¹⁵³ 482 sayılı Kanun, md. 2

¹⁵⁴ 482 sayılı Kanun, md. 18

¹⁵⁵ 301 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <http://www.giunta.provincia.tn.it/binary/pat_giunta/statuti/s-tat_ing.1123837756.pdf> Erişim Tarihi 22 Ağustos 2021

¹⁵⁶ 59 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<http://www.consiglio.vda.it/app/statuto>> Erişim Tarihi 22 Ağustos 2021

¹⁵⁷ 1922 Leton Anayasası, md. 114. Letonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Latvia_2016?lang=en> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021

¹⁵⁸ 1991 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://likumi.lv/ta/id/65772-par-latvijas-nacionalo-un-etnisko-grupu-brivu-attistibu-un-tiesibam-uz-kulturas-autonomiju>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021

ve bu topluluğun ulusal, kültürel ve tarihi kimliğinin korunması için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁵⁹. Söz konusu yükümlülüğün yerine getirilmesi için adımlar atan Leton Parlamentosu (*Saeima*), Liv kimliğinin yaşatılması ve geliştirilmesi için gerekli düzenlemeleri Leton mevzuatına dâhil etmiştir. 29 Ekim 1998 tarihinde kabul edilen ve 1 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe giren Eğitim Kanunu, Livler için anadilini öğrenme hakkı ile anadilinde eğitim hakkını garanti altına almaktadır¹⁶⁰. 9 Aralık 1999 tarihinde kabul edilen ve 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe giren Resmî Dil Kanunu ise Livcenin resmî statüde kullanımına dair bazı düzenlemeler içermektedir¹⁶¹.

2011 Macar Anayasası, azınlık topluluklar için çeşitli kimlik haklarını garanti altına almakta fakat bu azınlıkların hangi gruplardan oluştuğunu tespit etmemektedir¹⁶². Bu durum, azınlık kimliklerinin tanınması yönünden soyut biçimin Macar modeli kapsamında pratiğe döküldüğünü göstermektedir. Anayasal düzlemde soyut olarak bahsedilen azınlıklar, 19.12.2011 tarihli ve 179 sayılı Azınlık Toplulukların Hakları Üzerine Temel Kanun ile somutlaştırılmaktadır¹⁶³. Bu yasaya göre Macaristan'daki azınlıklar şu topluluklardan oluşmaktadır: Almanlar, Bulgarlar, Ermeniler, Hırvatlar, Lehler, Romanlar, Romenler, Rumlar, Rusinler, Sırp, Slovaklar, Slovenler ve Ukraynalılar¹⁶⁴. 179 sayılı Kanun, sadece Macaristan'daki azınlıkları tespit etmekle kalmamakta, bu azınlıklar için anayasal düzlemde tanınan ve eğitimden kültürel özerkliğe kadar pek çok alana temas eden kimlik haklarının kullanımına ilişkin usul ve esasları da detaylandırmaktadır¹⁶⁵.

1997 Polonya Anayasası, Polonya vatandaşı olan ulusal yahut etnik azınlık mensuplarının müstakil dilsel ve kültürel özellikleri ile örf ve âdetlerini koruyup geliştirme hakkını güvence

¹⁵⁹ 1991 tarihli Kanun, md. 4

¹⁶⁰ 1998 tarihli Kanun, md. 41 ve 59. 1998 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://likumi.lv/ta/en/en/id/50-759-education-law>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021

¹⁶¹ 1999 tarihli Kanun, md. 18/4. 1999 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://likumi.lv/ta/en/en/id/14740-official-language-law>> Erişim Tarihi 25 Ağustos 2021

¹⁶² 2011 Macar Anayasası, md. XXIX. Macaristan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constitute-project.org/constitution/Hungary_2016?lang=en> Erişim Tarihi 25 Eylül 2021

¹⁶³ 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren temel yasanın değiştirilmesi yahut ilga edilmesi için Macar Parlamentosu'nun (*Országgyűlés*) en az üçte iki çoğunluğu sağlaması gerekmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Judit Molnár Sansum ve Balázs Dobos, 'Cultural Autonomy in Hungary: Inward or Outward Looking?' (2020) 48(2) Nationalities Papers, 251-266

¹⁶⁴ 179 sayılı Kanun, md. 22. 179 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.legislationline.org/downlo-ad/id/6547/file/Hungary_act_rights_of_nationalities_2011_en.pdf> Erişim Tarihi 25 Eylül 2021

¹⁶⁵ 179 sayılı Kanun, md. 3-155

altına almaktadır¹⁶⁶. Bu hakkı kullanacak olan azınlık grupları ismen sıralamayan 1997 Anayasası, soyut tanıma biçiminin önünü açmaktadır. Azınlık grupların tespitine ilişkin somutlaştırma, 06.01.2005 tarihli ve 17 sayılı Ulusal ve Etnik Azınlıklar ile Bölgesel Diller Üzerine Kanun ile neticelendirilmektedir¹⁶⁷. Bu yasa, 9 ayrı topluluğu – Almanlar, Beyaz Ruslar, Çekler, Ermeniler, Litvanlar, Ruslar, Slovaklar, Ukraynalılar ve Yahudiler – Polonya'nın ulusal azınlıkları olarak tanımaktadır¹⁶⁸. Karaylar, Lemkolar, Romanlar ve Tatarlar ise Polonya'nın etnik azınlıkları olarak 17 sayılı Kanun'da belirlenmektedir¹⁶⁹. Ulusal ve etnik azınlıkların asimilasyona tabi tutulmasını yasaklayan 17 sayılı Kanun, bu azınlıkların demografik yönden çoğunluğu yahut kayda değer bir sayıyı oluşturdukları yerleşim yerlerinden iskân politikalarıyla göç ettirilmesine de cevaz vermemektedir¹⁷⁰. Azınlık kimliklerinin korunması için yukarıda belirtilen tedbirleri alan 17 sayılı Kanun, söz konusu kimliklerin geliştirilmesi için de kapsamlı hükümler barındırmakta ve anadilinde eğitimden azınlık dillerinin resmî statü elde etmesine kadar birçok başlık altında kimlik haklarına yer vermektedir¹⁷¹.

1991 Romen Anayasası, ülkede yaşayan ulusal azınlıklara mensup bireylerin etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerini koruma, geliştirme ve yayma hakkını tanıyıp güvence altına almaktadır¹⁷². Söz konusu azınlıkların hangi gruplardan oluştuğunu ismen zikretmeyen 1991 Anayasası, bu azınlıkların kimliklerinin korunması için gereken tedbirlerin alınması hususunda devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁷³. Mevzu bahis tedbirlerin hangi kimlik hakları kapsamında alınacağına yönelik yol gösterici hükümler de 1991 Anayasası kapsamında belirtilmektedir. Anadilini öğrenme hakkı ile anadilinde eğitim hakkı, ulusal azınlıklar için 1991 Anayasası'nın 32'nci maddesinin üçüncü fıkrasında tanınmaktadır. Ulusal azınlıkların yasama organında temsiliyetinin sağlanması, bu azınlıkların kullandığı dillerin yerel düzeyde resmîyet kazanması ve ilgili dillerin gerek yerel gerekse ulusal seviyede devam eden yargulamalarda hem yazılı hem de sözlü olarak kullanılabilmesine yönelik temel düzenlemelere

¹⁶⁶ 1997 Polonya Anayasası, md. 35. Polonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Poland_2009?lang=en> Erişim Tarihi 24 Ağustos 2021

¹⁶⁷ 17 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <http://ksng.gugik.gov.pl/english/files/act_on_national_minority-es.pdf> Erişim Tarihi 24 Ağustos 2021

¹⁶⁸ 17 sayılı Kanun, md. 2/2

¹⁶⁹ 17 sayılı Kanun, md. 2/4

¹⁷⁰ 17 sayılı Kanun, md. 5

¹⁷¹ 17 sayılı Kanun, md. 7-32

¹⁷² 1991 Romen Anayasası, md. 6/1. Romanya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003?lang=en> Erişim Tarihi 29 Ağustos 2021

¹⁷³ 1991 Romen Anayasası, md. 6/2

de 1991 Anayasası tarafından yer verilmektedir¹⁷⁴. Anayasal düzlemde tanınan kimlik haklarının süjesini somutlaştıran düzenlemeler, 23.04.2001 tarihli ve 215 sayılı Yerel Yönetim Kanunu ile yapılmaktadır¹⁷⁵. Bu yasa, ulusal azınlıklar için ismen zikretme yöntemine gitmekten ziyade demografik şartı işlevsel kılan bir metodu benimsemektedir. 215 sayılı Kanun, yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde demografik yönden en az yüzde yirmilik bir kesimi oluşturan Romenler dışındaki toplulukları ulusal azınlık olarak nitelendirmektedir¹⁷⁶. Belirtilen demografik şartı; Harghita, Covasna, Mureş, Bihor, Kaloş, Braşov, Arad, Timiş ve Satmar gibi illerde yer alan çeşitli yerel yönetim birimlerinde sağlayan Macar ve Bulgar azınlıklar, anayasal kimlik haklarından istifade edebilmektedir¹⁷⁷.

1993 Rus Anayasası, ülkenin küçük yerli halkları için devletlerarası hukuk kapsamında belirtilen ve Rusya Federasyonu'nun taraf olduğu sözleşmelerce güvence altına alınan prensipler uyarınca koruma tedbirlerini almak üzere federal devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁷⁸. 1993 Anayasası, benzeri bir yükümlülüğü ulusal azınlıkların ve küçük etnik toplulukların korunması için cari kılmaktadır¹⁷⁹. Mevzu bahis azınlıkların hangi gruplardan oluştuğunu ismen zikretmeyen 1993 Anayasası, soyut tanımının önünü açmaktadır. Azınlıklar için somutlaştırma, 30.04.1999 tarihli ve 82 sayılı Rus Federasyonu'nda Yaşayan Yerli Etnik Toplulukların Haklarının Garanti Altına Alınmasına İlişkin Kanun ile yapılmaktadır¹⁸⁰. Bu yasa, azınlıkların tespiti için ismen zikretme yönteminden ziyade azınlık statüsü için aranan temel şartları belirleyen bir metodu pratiğe dökmektedir. 82 sayılı Kanun'a göre, atalarının geleneksel olarak yaşadığı topraklarda, geleneksel yaşam ve üretim biçimini muhafaza eden,

¹⁷⁴ 1991 Romen Anayasası, md. 62/2, 120/2 ve 128/2

¹⁷⁵ 215 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.global-regulation.com/translation/romania/3072186/-law-no.-215-of-23-april-2001%252c-the-local-public-administration.html>> Erişim Tarihi 29 Ağustos 2021

¹⁷⁶ 215 sayılı Kanun, md. 19

¹⁷⁷ Anayasal düzlemde tanınan kimlik haklarının bir kısmı, 215 sayılı Kanun'un 39/7, 42/2, 50, 76/2 ve 94/8'inci maddelerinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler, genel itibarıyla azınlık dillerinin resmî kullanımına ilişkindir. Ulusal azınlıkların anadilini öğrenme ve anadilinde eğitim haklarına dair düzenlemeler, 10.01.2011 tarihli ve 1 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nun 10, 12, 23, 27, 28, 46 ve 94'üncü maddeleriyle yapılmaktadır. Azınlık dillerinin medya ve iletişim kapsamında kullanımıyla ilgili düzenlemeler ise 11.07.2002 tarihli ve 504 sayılı Görsel ve İşitsel Medya Kanunu'nun 82/3'üncü maddesiyle yapılmaktadır. 1 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://splashdb.eu/policydocument/law-1-of-10-january-2011-the-law-of-national-education/>> Erişim Tarihi 29 Ağustos 2021 504 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.tobaccocontrolaws.org/files/live/Romania/Romania%20%20Law%20No.%20-%20504_2002.pdf> Erişim Tarihi 29 Ağustos 2021

¹⁷⁸ 1993 Rus Anayasası, md. 69. Rusya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Russia_2014?lang=en> Erişim Tarihi 28 Ağustos 2021

¹⁷⁹ 1993 Rus Anayasası, md. 71/c ve 72/1

¹⁸⁰ 82 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=1418>> Erişim Tarihi 28 Ağustos 2021

ulusal açıdan toplamda 50 binden daha az nüfusa sahip olan ve kendini ayrı bir halk olarak kabul eden gruplar, Rusya Federasyonu'nun yerli etnik topluluklarıdır¹⁸¹. Bu toplulukların örf ve âdetlerini koruma altına alan 82 sayılı Kanun, ekonomik yaşamdan kültüre kadar pek çok alanda geçerli olmak üzere azınlık kimliğinin muhafaza edilip geliştirilmesine dair düzenlemelere yer vermektedir¹⁸². Benzeri düzenlemeler, Rus mevzuatında yer alan diğer federal kanunlarla da yapılmaktadır. 20.07.2000 tarihli ve 104 sayılı Kanun; Kuzey Rusya, Sibirya ve Uzak Doğu Rusya'da yer alan yerli etnik topluluklar için 82 sayılı Kanun'daki azınlık tanımlamasını takip edip, kimlik haklarını düzenlemektedir¹⁸³. Yerli etnik toplulukların Rus Federal Meclisi'nde temsiliyetine ilişkin düzenlemeler, 07.02.2003 tarihli ve 21 sayılı Kanun ile yapılmaktadır¹⁸⁴. Bahsi geçen yerli toplulukların toprak hakları için geçerli olan düzenlemeler ise 07.05.2001 tarihli ve 49 sayılı Kanun ile yapılmaktadır¹⁸⁵.

2006 Sırp Anayasası, ulusal azınlıkların kimliklerinin korunması için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁸⁶. Bu azınlıkların hangi topluluklardan oluştuğunu ismen saymayan 2006 Anayasası, soyut tanıma biçiminin önünü açmaktadır. Anayasal düzlemde ayrıca belirtilmesi gerekir ki, ulusal azınlıklar için çeşitli kimlik hakları tanınıp güvence altına alınmaktadır. 2006 Anayasası, söz konusu azınlık gruplar için kültürel özerklikten anadilinde eğitime, azınlık dilinin resmî statüde kullanılmasından azınlıklar için ulusal konseylerin kurulmasına, asimilasyonun yasaklanmasından ayrımcılık yasağına kadar birçok alanda temel düzenlemeler yapmaktadır¹⁸⁷. Bu düzenlemeleri detaylandıran 27.02.2002 tarihli ve 11 sayılı Ulusal Azınlıkların Hak ve Hürriyetlerinin Korunmasına Dair Kanun, ulusal azınlıkların tespiti için de hüküm içermektedir¹⁸⁸. 11 sayılı Kanun, ulusal azınlıkları ismen zikretmekten ziyade bu azınlıkların sahip olması gereken nitelikleri içeren bir ulusal azınlık tanımı yapmaktadır. İlgili tanıma göre, Sırbistan Cumhuriyeti ile uzun yıllardır süren sıkı bağları bulunan ve dil, kültür, etnik köken yahut diğer kimliksel özellikleri itibarıyla demografik yönden ülkenin

¹⁸¹ 82 sayılı Kanun, md. 1/1

¹⁸² 82 sayılı Kanun, md. 1-5

¹⁸³ 104 sayılı Kanun, md. 1-8. 104 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fw-x?rgn=12017>> Erişim Tarihi 3 Eylül 2021

¹⁸⁴ 21 sayılı Kanun, md. 1-2. 21 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?-rgn=3581>> Erişim Tarihi 3 Eylül 2021

¹⁸⁵ 49 sayılı Kanun, md. 1-9. 49 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?-rgn=1482>> Erişim Tarihi 3 Eylül 2021

¹⁸⁶ 2006 Sırp Anayasası, md. 14. Sırbistan Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006?lang=en> Erişim Tarihi 2 Eylül 2021

¹⁸⁷ 2006 Sırp Anayasası, md. 75-80

¹⁸⁸ 11 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.refworld.org/pdfid/43e75683-4.pdf>> Erişim Tarihi 2 Eylül 2021

çoğunluk nüfusunu oluşturan kitleden farklı nitelikler barındıran ve bu farklılıkları korumak isteyen Sırp vatandaşlığına sahip grup veya topluluklar ulusal azınlıktır¹⁸⁹. Bu tanımda belirtilen şartları sağlayan başta Arnavut, Boşnak, Bulgar, Hırvat, Macar, Romen, Ruten ve Slovak topluluklar olmak üzere pek çok azınlık, anayasal düzlemde tanınan kimlik haklarını gerek 11 sayılı Kanun'a işlenen hükümler gerekse Sırp mevzuatında yer alan diğer düzenlemeler çerçevesinde kullanmaktadır¹⁹⁰.

1992 Slovak Anayasası, ülkede yaşayan ulusal ve etnik azınlıkların korunması için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir¹⁹¹. Azınlık tespiti hususunda doğrudan düzenleme yapmayan 1992 Anayasası, ulusal azınlıkların kimlik hakları için çeşitli hükümler barındırmaktadır. Bu düzenlemeler, azınlıklara karşı ayrımcılık yasağından anadilinde eğitime, azınlık dilinin resmîyetinden kültürel özerkliğe kadar pek çok alanda temel ilkeleri belirlemektedir¹⁹². Mevzu bahis ilkeleri detaylandıran ve kimlik haklarının kullanımına ilişkin düzenleme yapan 11.07.1999 tarihli ve 184 sayılı Ulusal Azınlık Dillerinin Kullanımı Üzerine Kanun, azınlık kimliklerine ilişkin soyut tanımaya nihai şeklini vermektedir¹⁹³. Bu yasaya göre, yerel yönetim birimlerinin sınırları dâhilinde demografik yönden en az yüzde 20'lik bir nüfusu oluşturmakla birlikte ulusal düzeyde çoğunluğu sağlayamayan topluluklar, Slovakya'nın ulusal azınlıkları olarak kabul edilmektedir¹⁹⁴. Kayda geçirilen demografik şartı; Banská Bystrica, Nitra, Köstice ve Prešov gibi Slovak bölgelerinde yer alan yerel yönetim birimlerinde sağlayan Macar, Ruten ve Ukraynalı azınlıklar, 184 sayılı Kanun'da detaylandırılan anayasal kimlik haklarından istifade etmektedir¹⁹⁵.

¹⁸⁹ 11 sayılı Kanun, md. 2

¹⁹⁰ Sırp modeline dair daha fazla bilgi için bkz. Annamária Vicsek, 'Minority Education in the Republic of Serbia – A Success Story with Challenges' (2018) 2 (1) Hungarian Journal of Minority Studies, 85-100; Tamás Korhecz, 'Evolving Legal Framework and History of National Minority Councils in Serbia' (2019) 6 (2) International Journal of Public Law and Policy, 116-137; Katinka Beretka, 'Fluid Borders of National-Cultural Autonomy: The Legal Status of National Minority Councils in Serbia' (2020) 48 (2) Nationalities Papers, 273-288

¹⁹¹ 1992 Slovak Anayasası, md. 33 ve 34/1. Slovakya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constitu-teproject.org/constitution/Slovakia_2017?lang=en> Erişim Tarihi 5 Eylül 2021

¹⁹² 1992 Slovak Anayasası, md. 34

¹⁹³ 184 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<http://www.regione.taa.it/biblioteca/minoranze/slovacchia2.pdf>> Erişim Tarihi 5 Eylül 2021

¹⁹⁴ 184 sayılı Kanun, md. 2

¹⁹⁵ Slovak modeli üzerine kapsamlı analizler için bkz. Ildikó Vančo, The Hungarian Language in Education in Slovakia (Mercator Publication Office 2005) 3-27; Nadiia Kichera, 'Ensuring and Protecting the Rights of National Minorities in the Visegrad Countries: On the Example of Slovakia' (2020) 8(1) Border and Regional Studies 21, 21-38

C. MELEZ TANIMA

Azınlık kimliklerinin tanınmasında melez biçimi işlevsel kılan anayasalar hem soyut hem de somut tanımadan birlikte istifade etmektedir. İlgili anayasalar, bazı azınlık kimliklerini anayasal düzlemde somut bir şekilde tanımaktadır. Bu anayasalar, diğer azınlık kimlikleri için ise soyut tanımanın önünü açacak şekilde hükümler barındırmaktadır. Mevzu bahis ikinci grup azınlıklar için anayasal düzlemde kayıtlara geçen soyutluk, yasama organlarınca çıkarılan kanunlarla somutlaştırılmakta ve melez tanıma nihai şeklini almaktadır. Araştırmamız dâhilinde analize tabi tutulan yirmi beş devletin altısı melez tanımadan yararlanmaktadır. Bu devletlerin beşi üniter devlet, diğeri ise federasyondur.

1974 İsveç Anayasası, Sami azınlık için somut tanımayı tercih etmektedir¹⁹⁶. Ülkede yaşayan diğer azınlıklar için ise soyut tanıma yoluna gidildiği 1974 Anayasası'nın 2'nci maddesinin beşinci fıkrasına bakıldığında anlaşılmaktadır. Bu hüküm, Sami azınlığı ismen zikrettikten sonra İsveç'te yaşayan etnik, dilsel ve dini azınlıkların yaşam tarzlarının yanı sıra kültürlerini de koruyup geliştirme hakkını güvence altına almaktadır. Söz konusu azınlıkların hangi topluluklardan oluştuğu, 11.06.2009 tarihli ve 724 sayılı Ulusal Azınlıklar ve Azınlık Dillerine İlişkin Kanun ile tespit edilmektedir¹⁹⁷. Bu yasa, Samilerin yanı sıra Finler, Romanlar, Tornedallar ve Yahudiler için ulusal azınlık statüsü vermektedir¹⁹⁸. Ulusal azınlık dillerini de belirleyen 724 sayılı Kanun; Fince, Romanca, Samice, Torne Fincesi (*Meänkieli*) ve Yidişçe için statü sağlamaktadır¹⁹⁹. Statü sağlanan azınlık toplulukları için çeşitli kimlik hakları, gerek 724 sayılı Kanun gerekse 28.05.2009 tarihli ve 600 sayılı Dil Kanunu ile tanınmaktadır²⁰⁰. 724 sayılı Kanun, ulusal azınlıkların kültürel özerkliğini etraflı bir şekilde düzenleyip²⁰¹, bu azınlıkların süjesi olduğu kimlik haklarını öz bir şekilde sıralamaktadır²⁰². 600 sayılı Kanun, kimlik hakları arasında yer alan dilsel haklar yönünden detaylandırmalar yapıp, azınlık dillerine

¹⁹⁶ 1974 İsveç Anayasası, md. 18. İsveç Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012?lang=en> Erişim Tarihi 1 Eylül 2021

¹⁹⁷ 724 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-2009724-om-nationella-minoriteter-och_sfs-2009-724> Erişim Tarihi 1 Eylül 2021

¹⁹⁸ 724 sayılı Kanun, md. 2/1

¹⁹⁹ 724 sayılı Kanun, md. 2/2

²⁰⁰ 600 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.regeringen.se/contentassets/9e56b0c78cb5447b968a-29dd-14a68358/spraklag-pa-engelska>> Erişim Tarihi 1 Eylül 2021

²⁰¹ Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, Sami halkının kültürel özerkliğine dair müstakil düzenlemeler, 17.12.1992 tarihli ve 1433 sayılı Sami Meclisi Hakkında Kanun tarafından yapılmaktadır. 1433 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.sametinget.se/9865>> Erişim Tarihi 1 Eylül 2021

²⁰² 724 sayılı Kanun, md. 4-18

hem kamusal hem de özel alanlarda geçerli olmak üzere yazılı ve sözlü kullanım açısından serbestiyet getirmektedir²⁰³.

1999 İsviçre Anayasası, Graubünden (Grigioni) ve Ticino kantonlarında yaşayan İtalyan ve Roman azınlıkların dillerinin korunması ve geliştirilmesi için federal devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir²⁰⁴. Bu yükümlülüğün yerine getirilmesine ilişkin usul ve esaslar, 05.10.2007 tarihli ve 441/1 sayılı Ulusal Diller ve Dilsel Topluluklar Arasındaki Memorandum Üzerine Federal Kanun ile yapılmaktadır²⁰⁵. Bu yasa, İtalyan ve Roman azınlıkların pek çok dilsel hakkını yukarıda bahsi geçen iki kantonda güvence altına almaktadır²⁰⁶. İsmen zikredilen İtalyan ve Roman azınlıklar için somut tanımayı işlevsel kılan 1999 Anayasası, ülkedeki diğer dilsel azınlıklar için soyut tanımayı mümkün kılmaktadır. Söz konusu mümkünlük, 1999 Anayasası'nın 70'inci maddesinin ikinci fıkrasından kaynaklanmaktadır. Bu hüküm, kantonal resmî dillerin belirlenmesi esnasında dilsel azınlıkların dikkate alınması gerekliliğini belirtmektedir. Mevzu bahis gerekliliği yerine getiren İsviçre kantonları; Yidişler (İsviçre Yahudileri) ve köken itibarıyla bir Roman topluluğu olan Yenişler için dilsel haklar sağlamaktadır²⁰⁷.

2008 Kosova Anayasası; Boşnak, Roman, Sırp ve Türk azınlıklar için somut tanıma yoluna gitmekte ve bu toplulukların dillerine resmî statü kazandırmaktadır²⁰⁸. Kosova Cumhuriyeti'nde yaşayan topluluklar için 14 başlık altında birçok kimlik hakkı, 2008 Anayasası'nın 59'uncu maddesinde sıralanmakta ama bu toplulukların hangi gruplardan oluştuğu ismen belirtilmemektedir²⁰⁹. Bu durum, soyut tanımanın da önünü açarak Kosova özelinde melez tanımayı net olarak şekillendirmektedir. Söz konusu toplulukların tespiti,

²⁰³ 600 sayılı Kanun, md. 7-10

²⁰⁴ 1999 İsviçre Anayasası, md. 70/5. İsviçre Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014?lang=en> Erişim Tarihi 13 Eylül 2021

²⁰⁵ 444/1 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2009/821/en>> Erişim Tarihi 13 Eylül 2021

²⁰⁶ 441/1 sayılı Kanun, md. 5-22

²⁰⁷ İsviçre modeli hakkında detaylı bilgi için bkz. Manfred Gross, The Romansh Language in Education in Switzerland (Mercator Publication Office 2017) 5-36

²⁰⁸ 2008 Kosova Anayasası, md. 5. Kosova Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Kosovo_2016?lang=en> Erişim Tarihi 15 Eylül 2021

²⁰⁹ Mevzu bahis kimlik hakları şu şekilde listelenebilir: dinsel, dilsel, geleneksel ve kültürel kimlikleri kullanma, koruma ve geliştirme hakkı, anadilini öğrenme hakkı, anadilinde eğitim hakkı, azınlık dilini resmî statüde kullanma hakkı, milli sembolleri kullanma hakkı, azınlık diliyle uyumlu ad kullanma hakkı, yerleşim yerlerinin isimlendirilmesinde ve topografik işaretlerin belirlenmesinde azınlık dilinin kullanım hakkı, devlet kanallarında azınlık dilinde program yapma hakkı, devlet kanallarında özel kotayla temsil hakkı, azınlık dilinde yayın yapan medya kuruluşları kurma hakkı, diğer devletlerde yaşayan ve etnik, kültürel, dilsel yahut dini yönden ortaklıklar bulunan akraba topluluklarla iletişim kurma hakkı, azınlık kimliğini yaymayı ve geliştirmeyi amaçlayan vakıf kurma hakkı ve yerel, bölgesel ve ulusal hükümetdışı organizasyonlarla iletişim kurma hakkı.

13.03.2008 tarihli ve 03/L-047 sayılı Kosova'daki Topluluklar ve Topluluklara Mensup Bireylerin Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Hakkındaki Kanun tarafından yapılmaktadır²¹⁰. Bu yasaya göre topluluklar, Kosova Cumhuriyeti'nde uzun yıllardır yaşayan ve demografik yönden çoğunluğu oluşturan Arnavutlar dışındaki gruplardır²¹¹. 03/L-047 sayılı Kanun, sadece anayasal düzlemde tanınan Boşnak, Roman, Sırp ve Türk azınlıkları mevzu bahis gruplar arasında saymakla kalmayıp; Aşkaliler, Goraniler ve Mısırlılar için de somut olarak topluluk tanımlaması yapmaktadır²¹². Tanınan bütün azınlık topluluklar için dilden dine, eğitimden kültüre kadar çeşitli alanlarda cari olan anayasal kimlik haklarının listesi de 03/L-047 sayılı Kanun'da ayrıca yer almaktadır²¹³.

1991 Makedon Anayasası, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan azınlıkların bir kısmını –Arnavutlar, Boşnaklar, Romanlar, Sırp, Türkler ve Vlaçlar– somut biçim aracılığıyla tanımaktadır²¹⁴. Yukarıda belirtilen azınlıklar haricinde kalan topluluklar için de soyut tanıma imkânı 1991 Anayasası tarafından sunulmakta ve melez Makedon biçimi şekillendirilmektedir²¹⁵. Soyut tanıma kapsamındaki azınlıkların tespiti, 2008 tarihli Makedon Cumhuriyeti'nin Toplam Nüfusunun Yüzde 20'sinden Daha Azını Oluşturan Topluluk Mensuplarının Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Üzerine Kanun ile yapılmaktadır²¹⁶. Bu yasa, azınlık topluluğu olarak kabul edilmenin şartlarını açıklamakta fakat ilgili azınlıkları ismen zikretmemektedir. Söz konusu şarta göre, bir grubun Kuzey Makedonya'da azınlık topluluğu statüsünü elde edebilmesi için son yapılan nüfus sayımında ortaya çıkan toplam nüfusun yüzde 20'sinden daha azını oluşturması gerekmektedir²¹⁷. Bu şartı yerine getiren birçok grup, Makedon modeli kapsamında azınlık topluluğu statüsünden faydalanmaktadır²¹⁸.

²¹⁰ 03/L-047 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=25-31>> Erişim Tarihi 15 Eylül 2021

²¹¹ 03/L-047 sayılı Kanun, md. 1/4

²¹² 03/L-047 sayılı Kanun, md. 1/4

²¹³ 03/L-047 sayılı Kanun, md. 2-12

²¹⁴ Bu tanıma, 1991 Anayasası'nın 78'inci maddesi ile IV numaralı değişikliğin 1'inci maddesi ve XII numaralı değişikliğin 1'inci maddesi ile şekillendirilmektedir. Kuzey Makedonya Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Macedonia_2011?lang=en> Erişim Tarihi 18 Eylül 2021.

²¹⁵ 1991 Anayasası'nın başlangıç kısmı, anayasal düzlemde tanıdığı azınlık toplulukları sıraladıktan sonra 've diğer topluluklar' ibaresini içermektedir. Aynı ibare, 1991 Anayasası'nın 78'inci maddesinde de bulunmaktadır.

²¹⁶ 2008 tarihli Kanun'un tam metnine erişim için bkz.

<https://www.legislationline.org/download/id/4458/file/FYROM_Law%20on%20rights%20of%20Minorities%20OG%20No.%202008_en.pdf> Erişim Tarihi 18 Eylül 2021.

²¹⁷ 2008 tarihli Kanun, md. 1

²¹⁸ Bahsi geçen demografik şartı sağlayan başlıca azınlık topluluklar şunlardır: Almanlar, Aşkaliler, Avusturyalılar, Bulgarlar, Çekler, Karadağlılar, Lehler, Hırvatlar, İtalyanlar, Rumlar, Ruslar, Rusinler, Slovenler, Slovaklar, Ukraynalılar ve Yahudiler. Daha fazla detay için bkz. Agon Demjaha, 'The State of Inter-ethnic Relations in Macedonia after 16 Years of the Ohrid Agreement' (2017) 12 (2) SEEU Review, 8-31; Sonja Stojadinovic, 'The Law on Use of Languages in Republic of (North) Macedonia' (2020) 3 (3) International Journal of Global

Kazanılan statü, gerek 1991 Anayasası'nın 7'nci ve 48'inci maddeleri gerekse 2008 tarihli Kanun marifetiyle sağlanan ve eğitimden medyaya kadar pek çok alana temas eden kimlik haklarının kullanımını da mümkün kılmaktadır²¹⁹.

1994 Moldova Anayasası, Rus azınlık için somut tanıma yoluna gitmekle birlikte, Moldova Cumhuriyeti'nde yaşayan diğer azınlıkların da kimliklerinin kullanımı, korunması ve geliştirilmesi için devlete pozitif yükümlülük yüklemektedir²²⁰. Söz konusu azınlıkları ismen zikretmeyen 1994 Anayasası, netice itibarıyla melez tanımanın önünü açmaktadır. Bu tanımaya nihai şeklini veren düzenlemeler, Moldova mevzuatında yer alan çeşitli kanunlarla yapılmaktadır. 19.07.2001 tarihli ve 382 sayılı Etnik Azınlıklara Mensup Bireylerin Hakları Üzerine Kanun, etnik azınlıkları şu şekilde tanımlamaktadır: Moldova Cumhuriyeti'nde daimi olarak yaşayan ve Moldova vatandaşı olmakla birlikte Moldova'nın çoğunluk nüfusunu oluşturan Moldovalardan farklı etnik, kültürel, dilsel ve dini niteliklere sahip olan ve toplu olarak kendi kimliklerinin farkında olan topluluklardır²²¹. Mevzu bahis topluluklar için somutlaştırma yoluna giden hükümler de 382 sayılı Kanun'da mevcuttur. Anadilinde eğitimden azınlık dilinin resmîyetine kadar birçok alanda kimlik haklarını düzenleyen 382 sayılı Kanun, ilgili hakların süjesi olarak Bulgar, Gagavuz, Musevi, Rus, Ukraynalı ve Yidiş toplulukları sıralamaktadır²²². Gagavuz ve Rus azınlıklar için kimlik hakları yönünden ek düzenlemeler, 23.12.1994 tarihli ve 344 sayılı Gagavuzya'nın Özel Hukuki Statüsü Üzerine Kanun doğrultusunda yapılmaktadır²²³. Benzeri düzenlemeler, Rus ve Ukraynalı azınlıklar için 22.07.2005 tarihli ve 173 sayılı Transdinyester Bölgesi'nin Özel Hukuki Statüsüne Yönelik Temel Hükümler Hakkındaki Kanun'da yer almaktadır²²⁴.

Community, 189-202; Avdi Smajljaj, 'Ethnicity Based Democratic Constitutional Structures: The Cases of Bosnia and Herzegovina, North Macedonia and Kosovo' (2020) 3 (4) Journal of Balkan and Black Sea Studies, 109-138.

²¹⁹ Kimlik haklarının bir boyutunu oluşturan dilsel haklara ilişkin kapsamlı düzenlemeler içeren bir diğer yasa, 15 Ocak 2019 tarihinde yürürlüğe giren Dillerin Kullanımı Üzerine Kanun'dur. 2018 yılında Makedon Meclisi (*Kuvendi*) tarafından kabul edilen bu yasanın tam metnine erişim için bkz. <<http://apj.gov.mk/wp-content/uploads/2019/06/THE-LAW-ON-THE-USE-OF-LANGUAGES-PDF.pdf>> Erişim Tarihi 18 Eylül 2021.

²²⁰ 1994 Moldova Anayasası, md. 13/2. Moldova Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Moldova_2016?lang=en> Erişim Tarihi 17 Eylül 2021

²²¹ 382 sayılı Kanun, md. 1. 382 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx-?rgn=3268>> Erişim Tarihi 17 Eylül 2021

²²² 382 sayılı Kanun, md. 6

²²³ Gagavuzya, 1994 Anayasası'nın 111'inci maddesi doğrultusunda Moldova Cumhuriyeti'ne bağlı özerk bir bölgedir. 344 sayılı Kanun, Gagavuzca ve Rusça için özerk bölgede geçerli olmak üzere çeşitli statüler sağlamaktadır. 344 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=3287>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2021

²²⁴ 173 sayılı Kanun, md. 6. 173 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx-?rgn=18356>> Erişim Tarihi 20 Eylül 2021

1996 Ukrayna Anayasası, Rus azınlık için somut tanımayı işlevsel kılmakla beraber, ülkedeki diğer azınlık grupların korunması için devlete pozitif yükümlülük yükleyerek melez tanımayı pratiğe dökmektedir²²⁵. Gerek Rus gerekse soyut olarak belirtilen diğer ulusal azınlıklar ve yerli halklar için çeşitli kimlik hakları anayasal düzlemde tanınmaktadır. Rusça ve azınlıkların konuştuğu dillerin korunup geliştirilmesi için devlete sorumluluk yükleyen 1996 Anayasası, ulusal azınlıklar ile yerli halkların etnik, kültürel, dilsel ve dini kimliklerinin korunması ve geliştirilmesi noktasında devlete aktif rol oynama görevi vermektedir²²⁶. Söz konusu grupların anadilinde eğitim hakkı, anadilini öğrenme hakkı ve azınlık kimliğini öğreten kurum açma hakkı da 1996 Anayasası tarafından tanınmaktadır²²⁷. Bahsi geçen azınlık grupların somut tespitine yönelik hamle ise 25.06.1992 tarihli ve 2494 sayılı Ulusal Azınlıklara Dair Kanun ile yapılmaktadır²²⁸. Bu yasa, azınlıklar için ismen zikretme yöntemine gitmekten ziyade genelleyici bir metodu işlevsel kılmaktadır. 2494 sayılı Kanun'a göre ulusal azınlıklar, etnik açıdan Ukrayna kimliğine sahip olmamakla birlikte kendi mensupları arasında müstakil kimliklerinin mevcudiyeti ve korunması için topluluk iradesi gösterebilen gruplardır²²⁹. Bu şartı sağlayan ulusal azınlıklar için anayasal düzlemde tanınan haklara ek olarak; milli sembollerini kullanma hakkı, milli tatilleri kutlama hakkı, ibadet hürriyeti, azınlık kimliğine odaklanan ulusal ve kültürel özerklik hakkı ile kültürel ve eğitimsel kuruluşlar açma hakkı da 2494 sayılı Kanun'un 6'ncı maddesiyle tanınmaktadır²³⁰. 2494 sayılı Kanun'da hüküm altına alınan şartı sağlayan Leh, Macar, Moldovan, Romen, Rus ve Tatar toplulukları, yukarıda belirtilen kimlik haklarının tamamından istifade edebilmektedir²³¹.

²²⁵ 1996 Ukrayna Anayasası, md. 10/3. Ukrayna Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2016?lang=en> Erişim Tarihi 22 Eylül 2021

²²⁶ 1996 Ukrayna Anayasası, md. 10/3 ve 11

²²⁷ 1996 Ukrayna Anayasası, md. 53/5

²²⁸ 2494 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=16949>> Erişim Tarihi 23 Eylül 2021

²²⁹ 2494 sayılı Kanun, md. 2

²³⁰ Dilsel haklar özelinde ayrıca belirtilmelidir ki, azınlık dillerinin yerel düzeydeki resmîyetine ilişkin pek çok düzenleme, 03.07.2012 tarihli ve 5029 sayılı Devlet Dil Politikası Üzerine Prensipler Hakkında Kanun ile yapılmaktadır. Bu Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <<https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=53865>> Erişim Tarihi 26 Eylül 2021

²³¹ Ukrayna modeli hakkında daha fazla detay için bkz. István Csernicskó ve Ildikó Orosz, The Hungarian Language in Education in Ukraine (Mercator Publication Office 2019) 5-58

Tablo 1: Azınlık Kimlikleri İçin Anayasal Tanıma Biçimleri

Sıra	Devlet Adı	Siyasal Teşkilat Yapısı (Üniter-Federasyon)	Tanıma Biçimi (Soyut-Somut-Melez)
1.	Arnavutluk	Üniter	Soyut
2.	Avusturya	Federasyon	Soyut
3.	Belarus	Üniter	Soyut
4.	Bosna-Hersek	Federasyon	Soyut
5.	Çekya	Üniter	Soyut
6.	Estonya	Üniter	Soyut
7.	Finlandiya	Üniter	Somut
8.	Hırvatistan	Üniter	Somut
9.	İsveç	Üniter	Melez
10.	İsviçre	Federasyon	Melez
11.	İtalya	Üniter	Soyut
12.	Karadağ	Üniter	Somut
13.	Kosova	Üniter	Melez
14.	Kuzey Makedonya	Üniter	Melez
15.	Letonya	Üniter	Soyut
16.	Macaristan	Üniter	Soyut
17.	Moldova	Üniter	Melez
18.	Norveç	Üniter	Somut
19.	Polonya	Üniter	Soyut
20.	Romanya	Üniter	Soyut
21.	Rusya	Federasyon	Soyut
22.	Sırbistan	Üniter	Soyut
23.	Slovakya	Üniter	Soyut
24.	Slovenya	Üniter	Somut
25.	Ukrayna	Üniter	Melez

SONUÇ

Bu çalışma, azınlık kimliklerinin anayasal tanıma biçimlerine yönelik olarak mevzu literatürde mevcut bulunan normatif çalışma eksikliğini gidermeyi gaye edinmiştir. Çalışmamız, söz konusu tanınmanın somut, soyut ve melez biçimler marifetiyle sistematik olarak ete kemiğe büründürülebileceğini göstermiştir. Azınlık kimliklerinin tanınmasına dair toplumsal tabanı bulunan anayasal tartışmaları devam ettiren devletler için siyasi teşkilatlanma yapısı yönünden çeşitli genel çıkarımlara da araştırmamız aracılığıyla ulaşılmıştır.

Soyut tanınmanın genel itibarıyla tercih edilen biçim olduğunu gözler önüne seren çalışmamız, somut ve melez tanıma biçimlerinin de bazı Avrupa devletleri tarafından işlevsel kılındığını göstermektedir. Bu noktada ayrıca belirtmek gerekir ki, üniter devletlerin çoğunda baskın biçim olarak tezahür eden soyut tanıma, federasyonlar özelinde daha güçlü bir forma bürünmektedir. Üniter devletlerin neredeyse dörtte biri tarafından pratiğe dökülen melez tanıma, benzeri oranı federasyonlar özelinde de tutturmaktadır. Aynı durum, somut tanıma

açısından geçerli değildir. Üniter devletlerin yaklaşık olarak dörtte biri tarafından tercih edilen somut tanıma, federasyonlarca benimsenmemektedir.

Bu çalışma, normatif bir yöntemle şekillendirilen somut, soyut ve melez tanıma biçimleri ile bu biçimlere yönelik ortaya koyulan sistematik analizler marifetiyle anayasa hukuku literatürüne katkı sunma teşebbüsü içerisindedir. Ancak, her bilimsel çalışmada mevcut bulunduğu gibi, bu araştırmanın da geliştirilmesi gereken zayıf yönleri bulunmaktadır. Çalışmamızda Avrupa anayasaları üzerine normatif analizler yoğunlaştırılmakta; Afrika, Amerika ve Asya anayasaları, araştırma kapsamının dışında bırakılmaktadır. Söz konusu kıtalarda yürürlükte bulunan anayasalar dâhilinde yapılacak ek araştırmalar, tanıma biçimlerini çeşitlendirme ve siyasi teşkilatlanma açısından elde edilen çıkarımları geliştirme noktasında katkı sunma potansiyeline sahiptir. Mevcut literatürde ihmal edilmiş bir hususun Avrupa ölçekli olarak incelendiği bu çalışmayı takip edecek muhtemel benzeri araştırmalar, geniş bir bakış açısıyla Afrika, Amerika ve Asya örneklerini de irdeleyebilir. Bu araştırmalar, sadece siyasi teşkilatlanma yapısı odaklı kalmayıp, anayasa yapım sürecinde işlevsel kılınan ulusal ve bölgesel dinamikler gibi diğer değişkenler ile azınlık kimliklerini tanıma biçimleri arasındaki bağlantıyı da kurarak literatürde mevcut bulunan eksikliğin bütün yönleriyle giderilmesi sürecine katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

- Adkins M, “Will the Real Breton Please Stand up? Language Revitalization and the Problem of Authentic Language” (2013) 223 *International Journal of the Sociology of Language*, 55-70.
- Akıncılar-Köseoğlu N, “Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları” (2020) 28(1) *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 147-177.
- Anayurt Ö, *Anayasa Hukuku Genel Kısım: Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar* (3rd edn, Seçkin Yayıncılık 2020).
- Aral B, “The Idea of Human Rights as Perceived in the Ottoman Empire” (2004) 26(2) *Human Rights Quarterly*, 454-482.
- Arsava AF, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi* (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi 1993).

- Barry B, *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism* (Harvard University Press 2001).
- Beretka K, “Fluid Borders of National-Cultural Autonomy: The Legal Status of National Minority Councils in Serbia” (2020) 48(2) *Nationalities Papers*, 273-288.
- Bert M ve Costa J, “What Counts as a Linguistic Border, for Whom, and with What Implications? Exploring Occitan and Francoprovençal in Rhône-Alpes, France” in Dominic Watt ve Carmen Llamas (eds), *Language, Borders and Identity* (Edinburgh University Press 2014).
- Capotorti F, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities* (Official Publications of the United Nations 1979).
- Choudhry S, “Does the World Need More Canada? The Politics of the Canadian Model in Constitutional Politics and Political Theory” in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008).
- Čok L ve Antonič NZ, *The Italian Language in Education in Slovenia* (Mercator Publication Office 2012).
- Csernicskó I ve Orosz I, *The Hungarian Language in Education in Ukraine* (Mercator Publication Office 2019).
- Çavuşoğlu N, “Yeni Bir Anayasa İçin Somut Öneriler: “Yurttaşlık/Vatandaşlık”” (2012) 1(1) *Anayasa Hukuku Dergisi*, 405-428.
- Demjaha A, “The State of Inter-ethnic Relations in Macedonia after 16 Years of the Ohrid Agreement” (2017) 12 (2) *SEEU Review*, 8-31.
- Doğan B ve Turan M, “Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası” (2021) 11 (1) *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69-95.
- Elazar D, “Contrasting Unitary and Federal Systems” (1997) 18(3) *International Political Science Review*, 237-251.
- Erdem FH, “Anayasal Vatandaşlık ve Yeni Anayasa” (2012) 17(66) *Liberal Düşünce Dergisi*, 49-56.
- Erdoğan M, “Yeni Anayasa: Yol Haritası” (2012) 17(66) *Liberal Düşünce Dergisi*, 23-29.

- Eren A, Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku (2nd edn, Seçkin Yayıncılık 2020).
- Ergin AD, “Azınlık Dillerinin Kullanımı Konusunda Türkiye Nerede Duruyor?” (2010) 59(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1-34.
- Fazi A, “How Language Becomes a Political Issue: Social Change, Collective Movements and Political Competition in Corsica” (2020) 261 International Journal of the Sociology of Language, 119-144.
- Gözler K, Anayasa Hukukunun Genel Esasları (10th edn, Ekin Yayınları 2018).
- Gözler K, Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı (9th edn, Ekin Yayınevi 2018).
- Gross M, The Romansh Language in Education in Switzerland (Mercator Publication Office 2017).
- İnceoğlu S, “Yazılı Anayasa – Yaşayan Anayasa, Anayasal Süreçte Kimlikler” (2012) 1(2) Anayasa Hukuku Dergisi, 309-314.
- Judge A, Linguistic Policies and the Survival of Regional Languages in France and Britain (Palgrave Macmillan 2007).
- Kaboğlu İÖ, “Yeni Anayasa: Süreç, İçerik ve Düzen” (2013) 2(3) Anayasa Hukuku Dergisi, 7-30.
- Kısa K, “Lozan’dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüleri” (2018) 4(2) Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 307-329.
- Kichera N, “Ensuring and Protecting the Rights of National Minorities in the Visegrad Countries: On the Example of Slovakia” (2020) 8 (1) Border and Regional Studies, 21-38.
- Koç-Başar C, “Osmanlı Millet Sisteminden Ulusa Geçiş” (2017) 23 (1) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 195-231.
- Kolçak H, “Confederal Agreements: A Proposal to Resolve Secession-Related Minority Issues” (2020) 3 (2) Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 208-232.

- Kolçak H, “Consociationalism under Examination: Is Consociationalism the Optimal Multiculturalist Approach for Turkey?” (2020) 29 (1) Digest of Middle East Studies, 26-52.
- Kolçak H, “Multiculturalism for True Equality: A Normative Argument for Multicultural Turkey” (2020) 7(2) International Journal of Human Rights and Constitutional Studies, 107-125.
- Kolçak H, “A Confederalist Demand to Transform the Liberal Discourse: A Comprehensive Analysis of International Minority Protection Regimes” (2021) 7 (1) Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3-41.
- Konan B, “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme” (2015) 64 (1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 171-193.
- Korhecz T, “Evolving Legal Framework and History of National Minority Councils in Serbia” (2019) 6 (2) International Journal of Public Law and Policy, 116-137.
- Korkut L, “Siyasi Kimlik Olarak Vatandaşlık: Türkiye’de ve Dünya Devletlerinde Anayasal Vatandaşlık Tanımları” (2015) 1 (2) İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 5-41.
- Kraus P, “Democracy’s Challenge: Nordic Minority Politics in the European Context” in Peter Kraus ve Peter Kivisto (eds), *The Challenge of Minority Integration: Politics and Policies in the Nordic Nations* (De Gruyter 2015).
- Kurban D, “Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey’s Path to the European Union” (2003) 35 (1) Columbia Human Rights Law Review, 151-214.
- Kymlicka W, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford University Press 1995).
- Kymlicka W, “The Internationalization of Minority Rights” (2008) 6 (1) International Journal of Constitutional Law, 1-32.
- Kymlicka W, “Ethnic, Linguistic and Multicultural Diversity in Canada” in John Courtney ve David Smith (eds), *Oxford Handbook of Canadian Politics* (Oxford University Press 2010).

- Kymlicka W, “Liberal Multiculturalism and Human Rights” in Ferran Requejo ve Miquel Caminal (eds), *Political Liberalism and Multinational Democracies* (Routledge 2010).
- Kymlicka W, “Minority Rights in Political Philosophy and International Law” in Samantha Besson ve John Tasioulas (eds), *The Philosophy of International Law* (Oxford University Press 2010).
- Kymlicka W, “The Rise and Fall of Multiculturalism? New Debates on Inclusion and Accommodation in Diverse Societies” (2010) 61 (199) *International Social Science Journal*, 97-105.
- Kymlicka W, “Transitional Justice, Federalism, and the Accommodation of Minority Nationalism” in Arthur Paige (ed), *Identities in Transition: Challenges for Transnational Justice in Divided Societies* (Cambridge University Press 2011).
- Kymlicka W, “Minority Rights are a Part of Human Rights” in Piotr Dutkiewicz ve Richard Sakwa (eds), *22 Ideas to Fix the World: Conversations with the World’s Foremost Thinkers* (New York University Press 2013).
- Kymlicka W, “The Three Lives of Multiculturalism” in Shibao Guo ve Lloyd Wong (eds), *Revisiting Multiculturalism in Canada: Theories, Policies, and Debates* (Sense Publishers 2015).
- Kymlicka W, “Defending Diversity in an Era of Populism: Multiculturalism and Interculturalism Compared” in Nasar Meer, Tariq Modood ve Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism and Interculturalism: Debating the Dividing Lines* (Edinburgh University Press 2016).
- Kymlicka W, “Minority Rights” in Robyn Eckersley ve Chris Brown (eds), *Oxford Handbook of International Political Theory* (Oxford University Press 2018).
- Kymlicka W ve Norman W, “Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts and Concepts” in Will Kymlicka ve Wayne Norman (eds), *Citizenship in Diverse Societies* (Oxford University Press 2000).
- Kymlicka W ve Pfössl E, “Introduction” in Will Kymlicka ve Eva Pfössl (eds), *Multiculturalism and Minority Rights in the Arab World* (Oxford University Press 2014).
- Lük AN, *The Hungarian Language in Education in Slovenia* (Mercator Publication Office 2012).

- Mazower M, “Minorities and the League of Nations in Interwar Europe” in Joshua Castellino (ed), *Global Minority Rights* (Ashgate 2012).
- McGarry J, “Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States” (2007) 6(1) *Ethnopolitics*, 105-116.
- McGarry J ve O’Leary B, “The Political Regulation of National and Ethnic Minorities” (1994) 47(1) *Parliamentary Affairs*, 94-115.
- McGarry J ve O’Leary B, “Federation as a Method of Ethnic Conflict-regulation” in Sid Noel (ed), *From Power-sharing to Democracy: Post-conflict Institutions in Ethnically Divided Societies*, (McGill-Queens University Press 2005).
- McGarry J ve O’Leary B, “Federation and Managing Nations” in Michael Burgess ve John Pinder (eds), *Multinational Federations* (Routledge 2007).
- McGarry J, O’Leary B ve Simeon R, “The Enduring Debate in Conflict Regulation” in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008).
- Mızrak D, “Azınlık Hakları ile Yerli Halkların Haklarının Kolektif Hak Kullanımı Çerçevesinde Karşılaştırılması” (2018) 9(2) *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 631-664.
- Oestreich J, “Liberal Theory and Minority Rights Group” (1999) 21(1) *Human Rights Quarterly*, 108-132.
- O’Leary B, “An Iron Law of Nationalism and Federation? A (Neo-Diceyan) Theory of the Necessity of a Federal Staatsvolk and Consociational Rescue” (2001) 7(3) *Nations and Nationalism*, 273-296.
- O’Leary B, “Nationalism and Ethnicity: Research Agendas on Theories of Their Sources and of Their Regulation” in Daniel Chirot ve Martin Selgman (eds), *Ethnopolitical Warfare: Causes, Consequences and Possible Solutions* (American Psychological Association Press 2001).
- O’Leary B, “The Elements of Right-sizing and Right-peopling the State” in Brendan O’Leary, Ian Lustick ve Thomas Callaghy (eds), *Right-sizing the State: The Politics of Moving Borders* (Oxford University Press 2001).

- O’Leary B, “Analysing Partition: Definition, Classification and Explanation” (2007) 26(8) Political Geography, 895-896.
- O’Leary B, “The Logics of Power-sharing, Consociation and Pluralist Federation” in Marc Weller, Barbara Metzger ve Niall Johnson (eds), *Settling Self-determination Disputes: Complex Power-sharing in Theory and Practice* (Martinus Nijhoff Publishers 2008).
- O’Leary B, “Power Sharing in Deeply Divided Places: An Advocate’s Introduction” in Joanne McEvoy ve Brendan O’Leary (eds), *National and Ethnic Conflict in the 21st Century: Power Sharing in Deeply Divided Places* (University of Pennsylvania Press 2013).
- O’Leary B ve McGarry J, “Regulating Nations and Ethnic Communities” in Albert Breton, Gianluigi Galeotti, Pierre Salmon ve Ronald Wintrobe (eds), *Nationalism and Rationality* (Cambridge University Press 1995).
- O’Leary B ve McGarry J, “The Politics of Accommodation: Surveying National and Ethnic Conflict Regulation in Democratic States” in Adrian Guelke ve Jean Tournon (eds), *The Study of Politics and Ethnicity: Recent Analytical Developments* (Barbara Budrich 2012).
- Ortaylı İ, *Son İmparatorluk Osmanlı* (Timaş Yayınları 2006).
- Ortaylı İ, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi* (3rd edn, Cedit Neşriyat 2008).
- Ortaylı İ, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (30th edn, Timaş Yayınları 2010).
- Patten A, “Liberal Neutrality and Language Policy” (2003) 31(4) *Philosophy & Public Affairs*, 356-386.
- Patten A, “Beyond the Dichotomy of Universalism and Difference: Four Response to Cultural Diversity” in Sujit Choudhry (ed), *Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation?* (Oxford University Press 2008).
- Preece J, “Minority Rights in Europe: From Westphalia to Helsinki” (1997) 23(1) *Review of International Studies*, 75-92.
- Preece J, “National Minority Rights vs. State Sovereignty in Europe: Changing Norms in International Relations?” (1997) 3(3) *Nations and Nationalism*, 345-364.
- Quenot S, “Public Policy for the Corsican Language: From Revitalisation to Normalisation?” (2020) 261 *International Journal of the Sociology of Language*, 145-162.

- Sansum JM ve Dobos B, “Cultural Autonomy in Hungary: Inward or Outward Looking?” (2020) 48(2) Nationalities Papers, 251-266.
- Sardelić J, “The Roma Community Act in the Republic of Slovenia: Legal Implementation of Romani Non-territorial Autonomy?” in Ephraim Nimni, Alexander Osipov ve David Smith (eds), *The Challenge of Non-territorial Autonomy: Theory and Practice* (Peter Lang 2013).
- Smajljaj A, “Ethnicity Based Democratic Constitutional Structures: The Cases of Bosnia and Herzegovina, North Macedonia and Kosovo” (2020) 3(4) *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, 109-138.
- Stojadinovic S, “The Law on Use of Languages in Republic of (North) Macedonia” (2020) 3(3) *International Journal of Global Community*, 189-202.
- Taylor C, “The Politics of Recognition” in Amy Gutmann (ed), *Multiculturalism and the ‘Politics of Recognition’: An Essay by Charles Taylor* (Princeton University Press 1992).
- Thornberry P, “Historical Background: International Law Moves from Protection of Particular Groups to Norms of a Universal Character” in Joshua Castellino (ed), *Global Minority Rights* (Ashgate 2012).
- Ulasiuk I, “Language Policies and Law in Education in Post-Soviet Belarus” (2011) 7(1-2) *International Journal for Education Law and Policy*, 31-39.
- Uygun O, *Devlet Teorisi* (6th edn, On İki Levha Yayıncılık 2019).
- Vančo I, *The Hungarian Language in Education in Slovakia* (Mercator Publication Office 2005).
- Viangalli F, “From Linguistics to Litigation: Reflections on the Legal Aspects of Reversing Language Shift” (2020) 261 *International Journal of the Sociology of Language*, 163-178.
- Vicsek A, “Minority Education in the Republic of Serbia – A Success Story with Challenges” (2018) 2(1) *Hungarian Journal of Minority Studies*, 85-100.
- Videsott P, “Czech Republic” in Christoph Pan, Beate Sibylle Pfeil ve Paul Videsott (eds), *National Minorities in Europe: Handbook of European National Minorities* (2nd edn, Verlag Österreich 2018).

Watts R, “Federalism, Federal Political Systems, and Federations” (1998) 1(1) Annual Review of Political Science, 117-137.